

વીર-કથા.

૨૦૮૧૦

મત
૫-૦
.. જુડ: }
}

વેખક,
વસનલ રણછોડલ નાયક.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૦૮-૧૦ યગીક

પુસ્તકનું નામ ૫૧૨૩૫૧

વિષય ૬-૩૩

વીર-કથા.

—લેખક—

વસનજી રણછોડજી નાયક.

ઠેં વાડીફળીયું; કોટશેરી,
સુરત.

—પ્રકાશક—

મણિભાઈ રણછોડજી નાયક.

ઠેં વાડીફળીયું; કોટશેરી,
સુરત.

(સર્વ હક્ક સ્વાધિન)

પ્રથમાવૃત્તિ.

સંવત ૧૯૭૬

પ્રત ૧૦૦૦

મુદ્રય પાંચ આના,

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૮૧૦

મુસ્ત લીમડાચોકમાં આવેલા દેશી મિત્ર પ્રેસમાં મગનલાલ
વનમાળીદાસે છાપ્યાં.

—મેં બોલ—

માતૃભૂમિને માટે સ્વધર્મની થયેલી વેદીમાં સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી કુરબાની આપનાર અનેક વીર સેવકો પાક્યા છે. પાકે છે, અને પાકશે. એવા નરવીરોના બલિદાન ઉપરજ દેશની ઉન્નતિ અને અધોગતિનો આધાર છે. પ્રાચીન કાળમાં પ્રતાપ, પૃથ્વી-સજ્જ, શિવાજી વિગેરે માતૃભૂમિને અપૂર્વ ગૌરવ અને કીર્તિ સંપાદાવનાર અનેક સ્વદેશ ભક્તો થયા છે, એટલુંજ નહિ પણ એ બહાદુરોના સમયમાં કેટલાએક વીર યોદ્ધાએ પોતાની માતૃભૂમિને માટે બલિદાન આપી આ ભૂમિ તુલ્ય કરી છે. એવા અનેક ભડવીરોના લોહીથી ભરતભૂમિ પવિત્ર થઈ છે. માતૃભૂમિને માટે સર્વસ્વ સ્વાર્પણ કરી સમય આવે પોતાના પ્રાણ પણ કુરબાન કરનાર કેટલાએક વીરો અને વીરો-ગનાઓનાં જ્વલંત દૃષ્ટાંતો આ નાનકડા પુસ્તકમાં આપ્યા છે.

“ભલે વજ્રો શિરે તૂટે, હજારો તીર છે છૂટે,
પ્રબળ પાખાણમાં કુટે, છતાં મુજ ટેક નહિ મૂકું !
સળગતી આગમાં બાળો, ઉછાળો ઝેરમ્મ બાળો;
કરી દ્યો કેર છે કાળો, છતાં પગ એક નહિ ચૂકું !
ભલે સહેસો દહો કાપો, ચહો તે રીત સંતાપો;
હજારો વેકતાં તાપો, પ્રતિજ્ઞા પર નહિ થૂકું !
ઉતારી ચર્મ તન ચીરે, વહાવે લોહીતી નીકે,
હજારો મોત છે વેઠું, (પણ) અધમ માર્ગે નહિ ચૂકું !”

(વસંત)

ઉપર મુજબની ગઝલનો સંપૂર્ણ પણે અમલ કરનાર મેવાડ કુલભૂષણ પ્રતાપની કીર્તિથી કોણ અભાષ્યું છે ? એ વીરસિંહે પોતાના ટેકને માટે રાજ્યાસનના મુખ વૈભવનો ત્યાગ કરી, જંગલે જંગલે ભટકી, કેટલાઓ દિવસ અન્ન સિવાય કહાડી, અસંખ્ય સૈનિકદળવાળા અકબર બાદશાહને નમતુ ન આપ્યું તે નજ આપ્યું ! છેવટે પોતે એ જંગલમાં મરણ પથારીએ પડ્યા છે. આ જોઇ અકબર બાદશાહ કહે છે કે:-

“પ્રતાપ ! આ ખોટો ટેક છોડ. તમારી હઠથી આ નંદનવન સમું મેવાડ સ્મશાન સમું થાય છે. તમે ફક્ત એકજ વાર બોલો કે હું તમારે આધિન છું.” ઘડીભરમાં પરલોક તરફ વિદાય લેવાની તૈયારી કરતા વીરપ્રતાપની આંખમાંથી અગ્નિના તણખા ઝર્યા. તે ત્રાડી ઉઠ્યો “અકબર ! ભિક્ષાથી મેવાડ ભૂમિને સ્વતંત્ર રાખવા કરતાં બહેતર છે કે માફ સમસ્ત કુટુંબ મેવાડમાતા સાથે મરણને શરણુ ધાય;.....રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા થાય !”

માતૃભૂમિના પવિત્ર પ્રેમની પાશમાં રગદોળાતા આવા અનેક વીરો અને વીરાંગનાઓ આ પુસ્તકમાં નજરે પડશે.

માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ ફર્યાન કરવાના આ આપલોગના યુગમાં આવું પુસ્તક ઉત્સાહ-પ્રેરક થઈ પડશે, એવી અમર આશાથી જેમ બને તેમ જલદી પ્રકટ કર્યું છે. આધુનિક કાળમાં અનેક વીર બહાદુરો પોતાની મોહમાયાને ત્યાગી માતૃભૂમિના સંરક્ષણાર્થે ઝડપે છે. એ બધાના દૃષ્ટાંતો આપવાની કુશળતા કરવી એ ખરેખર નિર્ધર્ય છે. છતાં ત્રણ જ્વલાંત ઉદાહરણુ છેવટે આપ્યાં છે. મહાત્મા ગાંધીજી, તિલક-મહારાજ અને દરબારશ્રીને સમસ્ત હિન્દ સારી રીતે ઓળખે છે. એમનાં કેટલાંઓ જીવનચરિત્રો પણ મહોબ્બુદ છે, છતાં

આ પુસ્તકમાં હાલના યુગનું દિગ્દશન કરાવવા એ ત્રણેના ઉદ્દાહરણો મૂક્યાં છે તો એ ખોટું નજ ગણાશે.

પુસ્તકનું નામજ એવું છે કે જેને માટે “બે બોલ” પણ આપવા એ કુષ્ટતા છે. છતાં કેટલીક ખીના વાંચક વર્ગ સમક્ષ મૂકવાની હોવાથી ઉપરોક્ત “બે બોલ” લખી અત્રે વિરમું છું.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ જેમ બને તેમ જલદી પ્રકટ કરવાના આશયથી કેટલીક ત્રુટીયો રહી ગઈ હોય, તો તે વાંચક વર્ગ દરગુજર કરશે અને એ સંબંધી જે જે સૂચનાઓ કરવામાં આવશે તે સાભાર સ્વીકારી ખીજી આવૃત્તિ વખતે તેમાં સુધારો કરવામાં આવશે.

કવિતા માટે તેમના કર્તાઓનો આભારી છું. અસ્તુ.

“ભાટીઆ” નિવાસી { લિ૦ સેવક,
(હાલ) વસનજી રણછોડજી નાયક.
વાડીકૃષ્ણીયું;કોટશેરી, સુરત.

“ અર્પણ ”

સ્વર્ગસ્થ શ્રીમતિ,

નંદનગૌરી ભીખાભાઈ પટેલ.

સુરત રાષ્ટ્રાય કે. મં. ની સરેજીની કન્યાશાળા

નં. ૨૬ નાં મુખ્ય અધ્યાપિકા.

જેણે, હાલની હિન્દપર ચાલતી સત્તાની ગુલામી સાંકળ કાણુવારમાં દૂર કરી, પાતાના દેશની સ્વાતંત્ર્યની હાકલને પુષ્પસમઃ વધાવી લઈ, પોતાનો અસાધારણ લોગ ભારતી-માતાને શરણે ધર્યો છે; અને પ્રાચીન વીરાંગનાઓનાં અપૂર્વ ઉદાહરણો, હૃદયપટમાં કોતરી, એ ભારતી વીરાંગનાઓની સહ-અસ્તિકા યદ્દસ્વજનુનિદિપકઃ “દિવ્ય” પ્રકટાવી સ્વધર્મરૂપે સ્વગમન પ્રિય ગણ્યું છે. તેમજ દયા, દાન અને દિનતાની દેવીસ્વરૂપે ક્ષમાના શસ્ત્રવડે, ક્રોધ અતે અહંભાવનારૂપી દુર્ગુણોનું છેદન કરી, શાન્તિ, શુશિલતા અને પ્રિયવદ્દાના સદ્ગુણોથી મહર્ણાતે પણ સ્વદેશહિત હૈયે ધરી, બાલિકાઓને સ્વાતંત્ર્યતા, સમાનતા, વીરતા, ધીરતા, સ્વધર્મ ઇત્યાદિ જોધક અને અમૂલ્ય સદ્ગુણોનું પયપાન કરાવ્યું છે.

એ દેવીસ્વરૂપ ભારતી વીરાંગનાનાં ચરણમાં આ માફ અલ્પ શ્રમિત લઘુ પુસ્તક “અર્પણ” કરી, એમના પૂજ્ય આત્માને પૂર્ણ સ્વર્ગીય શાન્તિ ઇચ્છી કૃત કૃત્ય થાઉં છું. અસ્તુ:

“ ગાંધી જ્યંતિ. ”

ભાદરવા વદ ૧૨

સંવત ૧૯૭૬

લિ. સેવક,

{ વસનજી રણછોડજી નાયક.

અનુક્રમણિકા,

૧	અપૂર્વત્યાગી-ભામાશા	....	....	....	૩
૨	વીર-રમાણી	....	....	....	૭
૩	અમરપાણું	....	....	....	૧૧
૪	વીરકન્યા-સરસ્વતિ	....	....	....	૧૪
૫	શાભાશ પ્રતાપ શાખાશ !	....	....	....	૧૮
૬	ધન્ય છે ! એ બાળકને !....	....	....	....	૨૩
૭	“બાજી” તને પ્રણામ હો !	....	....	....	૨૬
૮	ધન્ય છે ! એ રાજપુત જાતને !	....	....	....	૩૦
૯	શાખાશ માનાજી !	....	....	....	૩૪
૧૦	આર્યા સેવક !	....	....	....	૩૮
૧૧	રણ-હાક !	....	....	....	૪૨
૧૨	મેવાડ ભૂમિ નહિ નમશે !	....	....	....	૪૬
૧૩	વીર-ચુવક.	....	....	....	૫૦
૧૪	પ્રતિજ્ઞા-પાલક !....	....	....	....	૫૫
૧૫	વીરક્ષત્રાણીનું શુરાતન	....	....	....	૫૬
૧૬	વંદન હો મહાત્મા ગાંધીજી !	....	....	....	૬૩
૧૭	વીરનર-તીલક મહારાજ.	....	....	....	૬૭
૧૮	અસાધારણ ત્યાગી-હરબારશ્રી	....	....	....	૭૨

वीर-कथा.

જય સ્વદેશ ઓં “વદેમાતરમ” ઓં જય સ્વરાજ

વીર-કથા.

અપૂર્વ ત્યાગી-ભામાશા.

પૃથિવ માતાની કુખમાંથી અનેક વીર રત્નો પાક્યા છે, પાકે છે અને પાકશે. હિન્દુસ્તાન દેશ-આપણી માતૃભૂમિ-પૃથિવનો એક રઢિઆળો ભાગ છે, તો એ દેશમાં પણ એ પ્રમાણે અવાર નવાર બનતું આવે છે, બને છે અને બનશે.

મેવાડ ભૂમિનો નાનકડો રઢિઆળો પ્રદેશ મોગલ સલ્તનતના કબજામાં છે. હિન્દુસ્તાનને કમરપટે લટકતી તલવાર રૂપ એ સોહામણો દેશ સપ્ટ-જીવનનાં હિંડોળા ખાતો ખાતો મૃતપ્રાયઃ દશામાં આજે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. વ્યાધ સમાન મેવાડના પહાડો આજે નિસ્તેજ ચહેરે નીચું જોઈ રહ્યા છે. છતાં પોતે નિમકહલાલી બતાવી વીર મેવાડીઓને દુઃખના ડુંગરમાંથી બચાવવા પોતાની ગોદમાં આમથી તેમ સંતાડી દે છે. મોગલો એ પહાડોની ઉપર ધસે છે. એમને છૂંદી નાંખે છે. છતાં પોતાના બાહુમાં સંતાડેલા તેમના બહાદુર સેવકોને બતાવતા નથી તે નથીજ. અહા ! એક જડ પદાર્થો પણ મેવાડીઓને આજે કેટલા ઉપકારના ભાર નીચે દાબી રહ્યા છે !

મેવાડ ભૂમિ જનશૂન્ય સ્મશાન સમી ભાસે છે. શ્વાન-શિઆળવાંઓ પોકે-પોક મૂકી રૂવે છે. જે મેવાડ વીર રાજપુતોના કલ્લોલથી છલ્લલ થતું, તેજ મેવાડ આજે મદાંધ મોગલોથી ભરાઈ રહ્યું છે. અહા ! મેવાડની આ સ્થિતિ ?!

ક્ષત્રિય કુલભૂષણ વીર રાણો પ્રતાપ હલ્દીઘાટના યુદ્ધમાં અદ્ભુત વીરત્વ બતાવીને માંસના ટુકડા જેવા માનેલા પોતાના દેહને માટે નહિ, પરંતુ જે ભૂમિમાં જન્મ પામી જીવન ગાળતો હતો તે પોતાના પ્રાણથીએ ખ્યારી પોતાની માતૃ-ભૂમિને ખાતર, રાજપુતોના એ યશસ્વી રાજ્યાસનને ખાતર, રાજપુત નામ કલંકિત ન થાય એને ખાતર, પોતાના અવશેષ વીર-બહાદુર સિસોદીયાઓ સાથે પહાડોની ગોદમાં છૂપાય છે-ખીણોમાં ભટકે છે !

જેની આજ્ઞા આકાશની વાણી તરીકે મનાતી હતી, જેના નામથી શત્રુઓનાં હાલ્લં ગગડી જતાં હતાં, જેના ઘોડાઓના દાબડાના અવાજથી પૃથ્વી પણ થરથરતી હતી, જેના ઘોડાના સણસણાટથી દુશ્મનો ત્રાસતા હતા, જેના ભાલાનો ધા કેઈ પણ નરવીર સહવાને અશક્ત હતો, જેની રંગેરંગમાં માતૃભૂમિને માટેની આગ સદાને માટે ધગધગતી હતી અને એ ધગધગતા અગ્નિના બળે મુઠ્ઠીભર સિસોદીયા સિંહો સાથે જે કરોડો મોગલોનો કચ્ચરઘાણુ વાળી રહ્યો હતો, જેનો અક્ષર એક વખત ખુદ બ્રહ્માનો અક્ષર મનાતો હતો; તેજ રાજપુત નરવીર રાજભૂષણ પ્રતાપ આજે તેજહીન-હતાશ-થઈ જડ પદાર્થ-પહાડો-નો આશ્રય લઈ એક શિઆળવાંની માફક ભટકે છે-રખડે છે !

જેનાં અખૂટ ધનભંડારો ગરીબોને આશ્રય આપવા સદાને માટે ખુલાં હતાં, તેજ વીરનર આજે ધનહીન થઈ એક

રોટલાના ટુકડા માટે આમ તેમ ભટકે છે. પોતાનાં છોકરાંઓ નિર્દોષ પોકો મૂકી ખાવાનું માગે છે. અનાજ ન મળતાં તે કોમળાંગી પુલ જેવાં રાજપુત્રો ઝાડ-પાન વીણી ખાય છે ! આ દેખી પ્રતાપની છાતી ચિરાઈ જાય છે. આત્મા હિંમતહીન થઈ જાય છે. આખું અંગ કંપી ઊઠે છે. હૃદય ખાલી થઈ જાય છે. હાથમાંથી તલવાર પડી જાય છે. આંખો-માંથી શ્રાવણ-ભાદરવો ઝરવા લાગે છે. સર્વત્ર શૂન્યકાર દેખાય છે. આખરે આશાહીન થઈ પોતાની માતૃભૂમિને છેલ્લા પ્રણામ કરતાં બે હાથ જોડી બોલે છે:—

“ જનની જન્મભૂમિ ! તેં આ ખાયલાને પ્રતાપ નામ આપી જન્મ આપીને કેટલી આશા રાખી હશે ? માતા ! હું હવે તારાં ત્યાગ કરું છું. તું તારૂં ગૌરવ સંભાળી લેજે. શું માતા મેં તારી કુખ લબવી છે ? નહિ, નહિ. કેટલાંઓ દુશ્મનોની આહુતિ આપી મેં મારાથી બનતું કર્યું....પરંતુ નિરાશ ! આજે એક રોટલાનો ટુકડો ખાવા નથી. છેવટે ભૂખને વશ થઈ-કટાણી-શક્તિહીન થઈ-તારા દુઃખો ન જોવાવાથી આ પ્રતાપ તારો હવે સદાને માટે ત્યાગ કરે છે. આ પ્રતાપનો પ્રતાપ હજી ગયો નથી, સિસોદીયાઓ તારૂં માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયાર છે; પરંતુ હાય ! ખાવાને અન્ન નથી-સિસોદીયાઓનું પેટ ભરવાને પૈસા નથી. ફક્ત પૈસાના અભાવથીજ હું હતાશ થઈ આવ્યો જાઉં છું. મારા તને છેલ્લા પ્રણામ છે ! ”

તે જન શૂન્ય સ્થાનમાંથી પગ સંચાર થાય છે. એક લક્ષિમ માતાનો લાડીલો સેવક અપૂર્વ ત્યાગી વીરભાભાશા પ્રતાપને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરે છે. પ્રતાપ સજ્જન નયને

આવનાર વીર ત્યાગી તરફ એકી ત્રટે જોઈ રહે છે. લામાશાના મુખમાંથી અવાજ નિકળે છે:—

‘ મહારાજાધરાજ ! આપનું અપૂર્વ શૌર્ય આજે ખોવાઈ ગયું છે. બહાદુર વીરસિસોદીયા સિંહો આજે આશાહિન જણાય છે. માતૃભૂમિ મેવાડ આજે ચોધાર આંસુએ કલ્પાંત કરે છે, આ સર્વ જોઈ મને જણાયું કે આ બધાનું મૂળ કારણ પૈસાની ખોટ છે. પૈસા સિવાય આજે સર્વત્ર શુન્યકાર ભાસે છે. તો મહારાજ ! મારા ધનદોલતના ભંડારો તમારા છે. માતૃભૂમિના ઉદરમાંથી મેળવેલું ધન માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે વપરાય એ હું માફે અહોભાગ્ય સમજું છું; મારે ઉઠો, ઉઠો, જાગૃત થાઓ, નિરાશાદેવીને ઠોકર મારો. પ્રરીથી મેવાડ-ભૂમિમાં પ્રતાપ રેલાવો. મેવાડનો વિજય ધ્વજ કોઈને નહિ નમશે તે નહિજ નમશે ! ”

આ ગેબી વાણીથી પ્રતાપના રોમાંચ ખડાં થઈ ગયાં. આકાશમાંનો સૂર્ય પૂરા તેજથી ઝળહળ્યો. ઊંચા ઊંચા ગિરિશિખરો સમક્ષેર ઉંચી કરવા પ્રતાપને ગુપ્ત સંકેત કરે છે. નદીનાળાં ખળખળાટ હસતાં આમતેમ ભમે છે. પક્ષીઓ આનંદથી કલ્લોલ કરતાં ભાસે છે. પ્રતાપની નિરાશા ભસ્મી-ભૂત થઈ ગઈ. સર્વ સિસોદીયાઓ વિજયનાદ કરતા એકત્ર થઈ ગયા. રાજપુત કુલભૂષણ વીરરાણાપ્રતાપે પ્રરી યુદ્ધ સરૂં કર્યું. પોતાની માતૃભૂમિને શુભામીમાંથી છોડાવી ફરીથી રાજપુતોનું સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું.

અપૂર્વ ત્યાગી વીર લામાશાએ આ વખત પોતાની માતૃભૂમિને માટે ૨૫૦૦૦ માણસોને બાર વરસ ચાલે એટલું અખૂટ ધનદોલત રેલાવ્યું હતું. આખો ભારત દેશ એ વીર ત્યાગીની પ્રસંશા કરે છે—પૂજે છે.

ધન્ય છે એના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમને ! અને ધન્ય છે એના અપૂર્વ ત્યાગને ! ભારતમૈયાના અખૂટ સંકટોનું નિવારણ કરવા હાલ પણ એવા નરવીર આગીઓની દેશ એકી ત્રે રાહ જુવે છે !

વીર-રમણી.

અહા ! કેવું રમણીય સ્થળ ! ઉદેપુર નગરના એક મહેલની અગાશીમાં બે વ્યક્તિઓ જણાય છે. સામે ચંદ્રસરોવર ગગનની અનન્ત છાયા હૃદય ઉપર ધારણ કરી હસી રહી હતી. કેટલેક દૂર જણાતા ઉચ્ચ પહાડો, સરોવર અને તેની સામે જણાતી વાટીકાની દિવાલ પેઠે આવી રહ્યા છે. મેવાડ સુરક્ષક પહાડોમાંથી નીકળતાં ઝરણાં કિલ્કિલાટ કરતાં આલ્યાં બાય છે. આકાશમાંથી ચંદ્રનો શિતળમય પ્રકાશ પૃથ્વિને સફેદ ચાંદી જેવી બનાવી સર્વત્ર શાન્તિ પ્રસરાવી રહ્યા છે.

આવે સમયે ચંદ્રના પ્રકાશમાં સુખચેન લોગવવા બેઠેલી વ્યક્તિઓ પૈકી એક ઉદેપુરના રાણા રાજસિંહનો સરદાર ચંદાવત છે. અને બીજી વ્યક્તિ એ ચંદાવતની રવધર્મચારિણી છે. અહા ! શું એમનો આનંદ ! શું એમનું પ્રેમશૈયર્માં તહીન થએલું ચિત્ત ! દુનિઆની સર્વ વાત આ સમયે એમને તુચ્છ લાગે છે. તેઓ એક પછી એક પોતાના કણ્ઠમાંથી સંગીતધ્વનિ કહાડી પોતાને તેમજ આજુબાજુની સર્વ વિશ્વલીલાને આનંદમય બનાવી રહ્યા છે.

અરે ! પણ આ શું ? નગરમાં બહાર ખબર અપાય છે કે, “કાલે યુધ્ધમાં જવા માટે દરેક બહાદુર મેવાડીઓએ તૈયાર રહેવું.” આ સાંભળી સમસ્ત ઉદ્દેપુર વાસીઓ અત્યારથી તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. રાત્રે દશ વાગ્યાને સુમારે ઉપલી ખીના બની હતી. સર્વ ઉદ્દેપુર વાસીઓ માતૃભૂમિને માટે-માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે-અનેક તૈયારીઓ કરી શેયામાં પોઢયા; પરંતુ નિદ્રાદેવીનું સ્થાન નથી. આજે સર્વ ચળપુતો વિજય મેળવવાની વિચારમાળામાં ગોથાં ખાતા ખાતા આમથી તેમ આળોટતાજ રહ્યા.

આજે પ્રાતઃકાળથીજ સૂર્યનારાયણનાં નિસ્તેજ દર્શન થયાં. મેવાડને આવેલી મહાન વિપત્તિને લીધે તે આજે શોકગ્રસ્ત દેખાતા હતા. સૂર્યનારાયણનો આ સંકેત બાણે પક્ષીઓના બાણવામાં આવ્યો નહોત્ય, તેમ તેઓ પણ આજે પ્રાતઃસમયનું સંગીત ન ગાતાં ઉઠાસ ચહેરે માળામાંથીજ ડોકીયાં કરતાં હતાં. સર્વત્ર શોકમય શુન્કાર ભાસે છે; પરંતુ માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ પાથરનાર દરેક મેવાડી સૈનિકોના હૃદય આજે આનંદિત છે. તેમના કમરપટે શોભતી તલવાર તનમનાટ કરી રહી છે-દુશ્મનોનો સંહાર કરવા ઉચી નીચી થઈ રહી છે. વીર મેવાડીઓ તેને આશ્વાસન આપતાં કહે છે, “થોડો સમય છે, પછી તારી તેમજ મારી બહાદુરીની પરીક્ષા મેવાડ માતા જોશે. અત્યારે શાન્ત થા.”

ચંદાવતે પણ લડાર્ધમાં જવાની તૈયારી કીધી. એને પરણી આવ્યાને આજે બેજ દિવસ થયા છે. ચંદાવત પોતાની સહ-ચારિણીની રજા લેવા જતાં કહે છે કે:-“પ્રિયે ! ભાવીએ આપણા ભાગ્યમાં શું લખ્યું હશે ? ! તારી સાથે સમાગમ થયાને હજી

પૂરા બે દિવસ થયા નથી એટલામાં તો મારે યુધ્ધમાં જવાનું થાય છે. રમણી ! હું પાછો આવું કે કેમ એ અત્યારે શું કહેવાય ! બહાલી ! હું તારામાં મુગ્ધ થયો છું. તારા વાતસલ્ય સ્વભાવે મને તારો કરી લીધો છે. અત્યારે રણયુદ્ધમાં જવાને બદલે મારા ચર્ણુ તારા તરફ ધસે છે. હું અત્યારે પ્રણુ ધર્મ સંકટમાં છું.”

વીર રમણી હાડીની ભ્રુટી ઉંચે ચઢી. કપાળમાં કાંઈક રતાશ ભાસે છે. આખું શરીર શૈયર્થથી કંપે છે. તે તરતજ એક વાઘણી માફક ધૂરફી ઉઠી:—“શું એક મેવાડી સરદાર, પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમમાં લંપટ બની કર્ત્તવ્ય વિમુખ થઈ પોતાની માતૃભૂમિની કુખ લગ્નવશે ? બહાલા સરદાર ! તમારા મુખમાંથી આવા એક બાયલા જેવા નિઠ્ઠાસાહી વાકયો સાંભળવા મારા કર્ણુ ના પાટે છે. આવી તમારી સિંહ જેવી આંખ આજે બિલાડીની માફક ઝીણી બેઠી મારા નયન અશ્રુપાત કરે છે. અહા ! એક રાજપુત અને તે વીર બાપ્પા રાવળના વંશનો પુનરોદ્ધાર કરનાર ક્ષત્રિય કુલભૂષણ વીર શ્રેષ્ઠ મહારાણા પ્રતાપના વંશનો; આજે મારી સમક્ષ એક ખીકણુ-બાયલા-ને છાજે એવા નિર્લજ વાકયો કહાડતાં મને દુરાચરણી-સ્ત્રી લંપટ-ભોગલો યાદ આવે છે !

બહાલા, તમારા પ્રત્યે મારો પ્રેમ અગાધ છે એ કબુલ; પરંતુ આપણા બન્નેના પ્રેમ કરતાં વધારે-અધિક પ્રેમ માતૃભૂમિ પ્રત્યે રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. માટે મને યાદ ન કરતાં એક રાજવીર-સિસોદીયાને છાજે એવું વર્તન રાખી ભસ્મીભૂત થતા ઉદેપૂરને બચાવો. યુદ્ધ કરતાં-માતૃભૂમિની સેવા સુશ્રુષા કરતાં-આપ કદાચ સ્વર્ગે જશો તો પણ જરૂર આપણે પાછા ત્યાં મળીશું. માટે સિંહને છાજે એવા બહાદુર

સરહાર બની સત્વર યુદ્ધમાં પ્રયાણ કરે. માતૃભૂમિને શુભામીમાં જતી અટકાવવા પ્રાણ પાથરે.”

અહા ! શું શૈયર્ ! આ બહાદુર વીર હાડી રાણીના ઉપરોક્ત વાક્ય પ્રહારે સાંભળી અંદાવતની આંખે સતેજ થઇ. શરીર કંપવા લાગ્યું, હૃદય પ્રશ્વાતાપ કરવા લાગ્યું. તુર્તજ તેણે પોતાના કર્તવ્ય માટે દિલીગીરી બતાવી યુદ્ધમાં પ્રયાણ કર્યું. યુદ્ધ શરૂ થઇ ગયું. ખપ્પરદેવી મેવાડીઓના સાચા કર્તવ્યથી થએલાં બલીદાનથી ખપ્પર ભરવા લાગી. હજારો વીર બહાદુર રાજપૂતો માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે રણમાં રોળાવા લાગ્યા.

પતિને કર્તવ્યવિમુખ રાખી સંસાર સુખની તુચ્છ તૃષ્ણા રાખે એવી સ્ત્રીઓમાની એક હાડી રાણી ન હતી. તેણે પોતાના પતિને સચેત કરી માતૃભૂમિનું ઋણ અદા કરવા યુદ્ધમાં તેા મોકલ્યો; પરંતુ હજી એને સંકેત રહ્યો કે, “રખેને મારા પ્રેમમાં લુપ્થ બનેલા મારા પતિ યુધ્ધમાં ધ્યાન આપવાને બદલે મારામાં ધ્યાન આપશે તેા કર્તવ્યવિમુખ થશે.” આથી અંદાવતને મોહમુગ્ધ કરવા પોતે પોતાનું માથું ધડથી જુદું પાડી યુદ્ધમાં અંદાવત પાસે મોકલાવ્યું. અને કહેવરાવ્યું કે:—
“હું સ્વર્ગે જઈ છું. તમે માતૃભૂમિને માટે બહાદુરીથી માંડ અનુકરણ કરી તમારા પ્રાણનું બલીદાન આપજો. કદી પાછા હઠશો નહિ. માતૃભૂમિનું રક્ષણ કરી માતાની કુખ દિપાવવામાંજ તેમના પુત્રોનો સ્વધર્મ સમાયેલો છે.”

“શાબાશ ! ધન્ય છે એ વીર રમણીને ! અને ધન્ય છે એના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમને !

અમરપણું !

સૂર્ય અસ્ત થયાને કેટલોક વખત થઈ ગયો છે. દિલ્હીપતિ પૃથ્વિરાજ શાહબુદ્દિન ઘોરી ઉપર ચઢી આવ્યો છે. શહેરબારે છાવણી નાંખી બહાદુર પૃથ્વિરાજના સૈનિકો આનંદ માણી રહ્યા છે. ઘોર કાળાં વાઢળાં જેવા પર્વતો ચારે દિશામાં ઉન્નત મસ્તક કરી ઉભા રહી જગતની ગતિનું અવલોકન કરી રહ્યા છે.

સર્વ રાજપુત વીર યોદ્ધાઓ માતૃભૂમિને માટે મરવા સદાને માટે તૈયારજ હતા. પણ આ શું? આગળના રજપુતોને કલંક લગાડનાર, આ કેઈ ઉત્પન્ન થયું હોય એવું જણાય છે. ખરેખર! એણે ક્ષત્રિય જાતિમાં જન્મ ધારણ કરી બાપ્પા રાવળ-વીર પ્રતાપ જેવા રાજપુત કુલભૂષણોની કીર્તિને ઝાંખ લગાડી છે. પોતાની માતાની કુખ લજવી છે. એવા નરાધમ-બાયલા-પુરૂષોનો જન્મજ ન થયો હોત તો કેવું સાડું?

જે પોતાના કુળની પૂર્વની કીર્તિ વિસરી જાય છે. જેનામાં પોતાના બાપદાદાના શૌર્ય ભર્યાં શૂરાતનોનો છાંટો નથી. જે પોતાના મુખથી એક દિવસ ઉચ્ચાર પણ નથી કરતો કે, “આ મારી માતૃભૂમિ છે, અને એના રક્ષણ માટે મારું આ પંચભૂતથી બનેલું શરીરજ નહિ, પરંતુ મારો આ આત્મા પણ પાથરવા હું તૈયાર છું.” જે પોતાના કર્તવ્યને ભૂલી જઈ અમુક જાતના ક્ષણિક લાભને વશ થઈ, પોતાની માતૃભૂમિને દગો દે છે; તે ખરેખર! ક્ષત્રિય નથી મનુષ્ય નથી, પરંતુ આ ભૂમિને ભારરૂપ પત્થર સમાનજ છે. અરે! પત્થર પણ ઘણા ઉપયોગી!

પૃથ્વિરાજના સરદાર વિજયસિંહે પોતાના રાજાને તેમજ માતૃભૂમિને આજે દગો દીધો. પોતે આખી ક્ષત્રિય જાતને શરમાવનાર કલંકરૂપ પગલું ભર્યું. વિજયસિંહે આજે ખરેખર, પોતાના નામને પણ લજ્જાનું છે. એનું નામ પાડવામાં મોટી ભૂલ હોવી જોઈએ. વિજયસિંહ એને કહાયજ નહિ. એ આજે રાજદ્રોહી તેમજ માતૃદ્રોહી બની પોતાની માતૃભૂમિનો નાશ કરવા તૈયાર થયેલા શાહબુદ્દિનને જઈ મળ્યો છે. એ આજે માતૃભૂમિને માટે મરી સ્વર્ગીય સુખની વાંચ્છનાને ઠોકર મારી માતૃભૂમિના દુશ્મનને સહાય કરી ક્ષણિક લાભને વશ થઈ માનસીક સુખ લેવા તત્પર થયો છે. તે આજે રાજ્યના લોભથીજ આ દુષ્ટ કર્તવ્ય કરતો જણાય છે.

અનેક વીર ક્ષત્રિય બહાદુરોમાંથી આ એક દેશદ્રોહી-ખાયલો-લોભી-ઉત્પન્ન થયો તો એથી એ રાજપુત જાત એવી નજ કહેવાય. રાજપુત જાતિમાં અનેક વીરરત્નો પાક્યા છે, પાકે છે, અને પાકશે. જુઓ, વિજયસિંહના દુરકર્તવ્યને શરમાવનાર આ કોઈ બહાદુર સિંહ જાગ્યો છે.

ચંદ્રખારોટ એ પૃથ્વિરાજનો સ્વદેશાભિમાની કવિ તેમજ વીર યોદ્ધો હતો. પૃથ્વિરાજને પોતાનો દુશ્મન શી તૈયારી કરે છે, એ જોવાની જરૂર હતી. દુશ્મનના કિલ્લામાં જઈ તેની આંખમાં ધૂળ નાંખી સર્વ ખીનાથી વાકેફ થઈને સહી-સલામત પાછું પોતાના સैन्यમાં આવવું એ ખરેખર, ઘણુંજ કઠીણ કામ હતું. દુશ્મનની ગુપ્ત વાત લેતાં કદાચ પોતાનું મસ્તક દુશ્મન લઈ લે, એ બનવા જોગ હતું. આ બધી ખીના ચંદ્રકવિ સારી રીતે સમજતો હતો; છતાં પોતાના રાજાને વિચારમાં પડેલો જોઈ-પોતાની માતૃભૂમિની ઉપર સંકેતનાં વાક્યાં ઝંઝૂમતાં જોઈ-તે ઉભો થઈ ગયો. તેનામાં માતૃભૂમિ

પ્રત્યેનો પ્રેમ ઝગડી ઉઠ્યો. આંખ રાતી ચણોઠી જેવી થઈ ગઈ. આખું શરીર કંપી ઉઠ્યું. કર્મર પર લટકાવેલી તલવાર પર હાથ મૂકી ચંદકવિ સિંહનાદથી ત્રાડી ઉઠ્યો:—“મહારા બહાદુર રાજાધિરાજ ! દુશ્મનને તાલી આપી છટકી આવવાનું કામ ઘણુંજ દુર્લભ છે. છતાં આ તમારો નમ્ર સેવક એ કામ શિરોમાન્ય ચઢાવે છે. જરૂર હું અંજ પળે દુશ્મનના કિલ્લામાં ભઉં છું, અને ગુપ્ત તૈયારી નિહાળી આપનો માર્ગ નિર્માળ કરું છું.”

આમ કહી તરતજ ત્યાંથી નિકળ્યો. મંધ્યાનનો સમય છે. સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાનું કાર્ય કરતા ભાસે છે. નગર જન-શૂન્ય છે. બહાદુર ચંદકવિએ ગુપ્ત વેશે કિલ્લામાં પ્રવેશ કર્યો, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેણે ઠંઠ શાહખુદ્દિનના કિલ્લાની લગોલગ જઈ અંદર પણ પ્રવેશ કર્યો. આ વખતે ચંદકવિના મુખ ઉપર કાંઈક હર્ષ જણાતો હતો. પોતાનું કાર્ય પૂરું કરી રાત પાસે અત્યારે જઈશ, આ વિચારથી તેનું હૃદય ઘણુંજ આનંદમય ભાસતું હતું. તે દરબારમાં એક જગ્યાએ જઈ બેઠો.

અહા ! પણ હાય પ્રારબ્ધ ! ચંદકવિની સર્વ આશા નષ્ટ થઈ ગઈ. રાજપુત ભતિને કલંક લગાડનાર પેલા દેશદ્રોહી વિજયસિંહે ચંદકવિને ઓળખ્યો. તેણે શાહખુદ્દિનને કહી પકડાવ્યો. ચંદકવી દુશ્મનના હાથમાં સપડાયો. તેને દોરડાં વતી બાંધી દેવામાં આવ્યો. વિજયસિંહ હર્ષ પામ્યો, અને શાહખુદ્દિન મને કેટલું ધનામ આપશે ? એવા દુષ્ટ વિચારો કરવા લાગ્યો. શાહખુદ્દિને ચંદકવિને પોતાની સમક્ષ ઉભો રાખ્યો અને તેને “આ ખરાબ કૃત્ય માટે કેટલું કર્યો છે,” એમ કહ્યું.

અંદકવિની મુખાકૃતિ કાંઈક શોકમય તો કાંઈક હર્ષિત જણાય છે. તે નિરાધાર છે. દુશ્મનના કિલ્લામાં છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ દુશ્મનના હાથમાં છે. તનું આખું શરીર કંપાય-માન લાગે છે. તે બોલ્યો:—“બાદશાહ ! તું મને કેદ કરી હર્ષિત થાય છે પણ એ તારી મોટી ભૂલ છે. મને દેશકાર્ય કરતાં જેલ મળે એ જેલખાનું નહિ પરંતુ કીર્તિ-ભુવન છે. મને તું દુઃખ દઈ રાજ થવા માગે છે તો જણાવું છું કે એ દુઃખ નહિ પરંતુ સ્વર્ગીય મુખ છે, મારા ઉપર વિપત્તિનું વાદળ તૂટે એ વિપત્તિ નહિ પરંતુ સમ્પત્તિનું છત્ર છે. મારી માતૃ ભૂમિની સેવા કરતાં કદાચ મારો પ્રાણ જાય તો એ મારો નાશ નથી પરંતુ વંશપરંપરાનું અમરપણું છે !

શાબાશ ! શાબાશ ! ધન્ય છે એવા વીર નરરત્નોને !

વીર કન્યા—સરસ્વતિ.

ઘોર અરણ્ય છે. મેઘ ગર્જના કરે છે. વિદ્યુતનો પાત પણ થાય છે. મેઘની ગર્જનાની સામે વ્યાઘ્રો પણ પોતાની ગર્જના સરખાવી રહ્યા છે. વનચર પશુઓ આમથી તેમ નાશ ભાગ કરી રહ્યા છે. એવે સમયે બે વ્યક્તિઓ ઘણીજ ઝાડીથી આચ્છાદીત થએલા જંગલની એક ખીણમાં ઉભા રહી સ્થિર ચિત્તે કાંઈ સાંભળી રહ્યા છે. પૂરું સાંભળ્યું. આવતા અવાજો

ખંધ થયા. ઘોડાના દાખડાના અવાજે દૂરદૂર સંભળાવા લાગ્યા. એટલે ઉભય વ્યક્તિ કે જેમાં એક દિલ્હીના બાદશાહના પવનગઢ કિલ્લાનો સરદાર રામદેવરાવ અને બીજી તેની બહાદુર મુલક્ષણી વીર બાળા સરસ્વતિ હતી; તેઓ વિચારવ્રત અહેરે ઉભાજ રહ્યા. કોઈ બોલતું નથી.

મહારાષ્ટ્રીય વીર મહાન પ્રતાપી શિવાજીરાવની ચઢતી થતી જતી હતી. તે એક પછી એક કિલ્લા સુર કરતો જતો હતો. આ જોઈ દિલ્હીના બાદશાહને બેઠમ ગયો કે દરેક કિલ્લાના હિન્દુ સરદારો શિવાજીને ગળી ગયા હોવા જોઈએ. એથી તેણે દરેક ગઢ ઉપર સ્વજાતિના-મુસલમાન-સરદારને મદદનીસ તરીકે મોકલ્યા. રામદેવરાવ સ્વાભિમાની પુરૂષ હતો. તેણે વિચાર કર્યો “જેના રાજ્યમાં રાજ્યભક્તિ-સ્વામીભક્તિની કિંમત નથી તેના રાજ્યમાં રહી નોકરી કરવી એ કેવળ પેટનું પોષણ કરનાર ગુલામની નોકરી જેવી છે” મુસલમાન સરદારને જ્યારથી પવનગઢ મૂક્યો ત્યારથી તેણે શિવાજીરાવ સાથે લગવાનો પાકો વિચાર કર્યો હતો. અને ત્યારથીજ મહારાષ્ટ્રમાં સ્વરાજની સ્થાપના કરનાર શિવાજીને મરણ પર્વત સહાય કરવાનો પણ વિચાર કર્યો હતો.

લયંકર ખીણની અંદરથી પિતા-પુત્રિએ જે વાતચીત સાંભળી તે દિલ્હીના સૈનિકોની હતી. તેની વાતચીત ઉપરથી જણાયું કે:-“તેઓ શિવાજીરાવનો મજબુત કિલ્લો-સોનગઢ-લેવા, તેની ઉપર ઓચિંતો છાંપો મારવાના હતા.” રામદેવ શિકારેથી આવ્યો હતો. એટલે તે તેમજ તેનો અન્ધ ગતિ-હીન હતા-અશક્ત હતા. રાતોરાત જો આ ખબર શિવાજીને ન પહોંચાડવામાં આવે તો પોતાની માતૃભૂમિનો નાશ થવાનો એ વાત નક્કી હતી. આ વિચારથી રામદેવનું મૂખાવિદ

નિસ્તેજ જણાતું હતું. આ જોઈ વીર રમણી-સરસ્વતિ સમજી ગઈ. તે યોદ્ધા ઉઠી “ પિતાજી, વિચાર કરવાનો આ વખત નથી અત્યારે ને અત્યારે શિવાજી મહારાજને આ અશુભ સમાચાર ન મળે તો જરૂર સોનગઢનો-આપણી માતૃભૂમિનો પરાજય થવાનો. માટે પિતાજી મને રજા આપો. અત્યારેજ હું આ મારી “ રાહીણી ” ઉપર આફઠ થઈ સત્વર મહારાજને ખબર કહી પાછી આવું. મને રજા આપો. ” એકજ લગની. એકજ જાપ. એકજ અવાજ. ખસ મને રજા આપો ! રજા મેળવી. વીર રમણીએ માર્ગ કાપવા માંડ્યો. સોનગઢમાં જવું બહુ દુર્લભ હતું, કારણ જ્યાં ને ત્યાં શિઆળવાંની માફક આખું જંગલ મોગલોથી ઉભરાઈ ગયું હતું. દુશ્મનોને છતી આંખે આંધળા બનાવીને પ્રયાસ કરવાનો હતો. મોતની આણીનો વખત હતો.

જે ભૂમિએ મહારાષ્ટ્ર દિપક વીર શિવાજી જેવાને જન્મ આપેલો, જે ભૂમિએ આધુનિક કાળમાં પણ હિન્દના રાજ તિલકરૂપ તિલક મહારાજને જન્મ આપેલો, જે ભૂમિમાં પોતાની માતૃભૂમિને માટે પ્રાણની આહુતિ આપનાર બહાદુરોની ખોટ નથી; તે ભૂમિની વીરાંગનાઓ પણ તેવીજ. તે ભૂમિના એ બહાદુરોને જન્મ આપનાર રમણીઓ પણ તેવીજ, અને તે ભૂમિના એ બહાદુર રત્નદિપકોના સહવાસમાં આવેલી ભગીનિઓ પણ તેવીજ.

વીર કન્યા સરસ્વતિ પોતાના પ્રાણને માતૃભૂમિના કાર્યની પાછળ મૂકી પોતાની એ જનનીની બહાર ધાઈ-ઢોડી-ગઈ.

રાત્રિનો સમય છે. ચોપાસ ધનધોર કાળરાત્રિએ સર્વ ઇશ્વરી લીલાને શ્યામવરણી બનાવી દીધી છે. સર્વત્ર શાન્ત છે. વીર-રમણી કોતરમાંથી નિકળી સોનગઢ પાસે આવી પહોંચી.

આ શો અમત્કાર ? સરસ્વતિ અટકી. કમ્ભરે લટકતી અહ્યારિણીને જાગૃત કરી. અમશેર હાથ ધરી. “રેહીણી” ની ડોક થાપડી. એક જુવાન વીર યોદ્ધાને લજાવે એવી રીતે ઉભી રહી. જુએ છે તો ત્રણ સ્વારની પાછળ મોગલ સૈન્ય પડયું છે. સ્વારો અવવાને માટે પોતાના અશ્વોને પુરપાટ દોડાવી રહ્યા હતા, પરંતુ મોગલ સૈન્યે પીછા ન મૂકેલો જોઈ તેઓ અટક્યા. બહાદુરીથી સામા થયા. આગળ જતા સ્વારો પૈકી એક વીર શિવાજીરાવ અને બીજો શિવાજીરાવના ડાબા હાથરૂપ બહાદુર નરવીર તાનાજી હતો. એઓની પાછળ દશ મોગલો પડ્યા હતા. ત્રણે જણે ઉભા રહી રક્ષણાર્થે પોતાની તલવારો ફેરવવા માંડી. દોડતા આવતા ત્રણે મોગલો સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેઓમાં આગળ જવાનું ધૈર્ય રહ્યું નહિ. છતાં પણ ત્રણ મરાઠાને મારવા અથવા જીવતા પકડવા પગભર થઈ ગયા. યુધ્ધ શરૂ થઈ ગયું. બહાદુર શિવાજીની યશસ્વી ભવાની તલવાર મોગલોનું સ્વાગત કરવા તૈયારજ હતી. ત્રણ બહાદુર સ્વારો દશ મોગલોને કેવી રીતે પહોંચ્યા પડે ? એ વાત અલ્પ; પરંતુ એ ત્રણ વીર મરાઠાઓએ કેટલાઓ વખત સુધી મોગલોને ટક્કર ખવરાવી, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાના પાંચને તો ધૂળ ચાટતા કરી દીધા. આખરે થાક્યા. આશાહીન થયા. બાબુપર ઉભી ઉભી આ યુધ્ધ જોઈ રહેલી બહાદુર વીર કન્યા સરસ્વતિ આ દ્રશ્ય જોઈ ન શકી. પોતાનું અલિહાન આપીને પણ પોતાની માતૃભૂમિના ઉષ્મારક-મરાઠાના પ્રાણરૂપ-શિવાજીને અચાવવા રમણી કુદી પડી. અચાનક આ વીર યોધ્ધાનો વધારો જોઈ મોગલોનાં હાલ જાગડી ગયાં. વીર મરાઠામાં નવું ચેતન આવ્યું. પેલી રમણીના હિંમતભર્યાં ~~સેના~~ અને બહાદુરીથી મોગલની ગતિ હણાઈ ગઈ. તેઓ આખરે હાર્યા. બહાદુર રમણીએ પોતાની માયાવી દેહની

દરકાર કર્યા વિના શિવાજીને મોતના પંજામાંથી બચાવ્યા. મહારાષ્ટ્રનું જતું રત્ન અટકાવ્યું; અને ખીજી લવિષ્યની વિગતોથી-મોગલ સૈનિકોની ચઢાઈની વાતોથી-મરાઠા કુલભૂષણ શિવાજીને ચેતાવી પોતાની માતૃભૂમિના રણમાં કાંઈક ઘટાડો કર્યો. રમણી પુરુષવેશે હતી.

ધન્ય છે એ વીર રમણીને ! કે જેણે મોગલ સૈન્યની પણ પરવા ન કરતાં એક વીર બહાદુર યોધાને છાજે તેના કરતાં પણ ઉત્તમ કાર્ય પોતાની માતૃભૂમિને માટે કર્યું. ધન્ય છે એની હિંમતને ! અને ધન્ય છે એના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમને !

શાખાશ મતાપ શાખાશ !

મહારાષ્ટ્રીય કુલદિપક શ્રીમંત છત્રપતિ શિવાજી મહારાજે સ્વરાજ રૂપી વૃક્ષની સ્થાપના કરી; અને પોતે તેમજ પોતાના સ્નેહીઓએ મળી માતૃભૂમિને માટે પ્રાણની પણ દરકાર ન કરતાં સબળનો સારો વિસ્તાર કર્યો. અહા ! શિવાજી મહારાજની ઇચ્છાનુસાર પ્રત્યેક બનાવ બન્યા હોત તો કેવું સાફ થાત ! અરે ! પણ હાય પ્રારબ્ધ ! જે થવાનું હતું તે થઈ ચૂક્યું. શિવાજી પછી સંભાળ ગાદીએ આવ્યા ત્યારથીજ શિવાજીએ અત્યંત પરિશ્રમ લઈ પોતાના વિશ્વાસુ મિત્રોની જીંદગીની આહુતિ આપી વધારેલું વૃક્ષ કરમાવા લાગ્યું. થોડા સમયમાં મહામહેનતે માતૃભૂમિની વેદી ઉપર કેટલાંયો મરાઠાના બલિ-

દાન આપી મેળવેલું સ્વરાજરૂપી વૃક્ષ સમૂળું ઉખડી જશે એવી નિરાશા સર્વત્ર પ્રસરી રહી હતી.

અહા ! પણ કાળની શી વિચિત્ર ગતિ છે ! સંભાળ પછી રાજરામ ગાદીએ આવ્યા. તેમનામાં પોતાના આપદાદાએ મેળવેલી કીર્તિ ધૂળધાણી કરવાની શક્તિ ન હતી. પોતે ચુસ્ત માતૃપ્રેમી હતો. પોતાની માતૃભૂમિને માટે પોતે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર હતો. આ દ્રશ્ય નિહાળી કેટલાક મરાઠા મુત્સદ્દીઓમાં નવું ચેતન આવ્યું.

રાત્રિનો સમય છે. ગઢની ચારે બાજુ કપટી ઔરંગઝેબનું સૈન્ય ઘેરો ઘાલી ઉભું છે. કાંઈક શોકમય તો કાંઈક વિજયના શુકન થાય છે. મહારાષ્ટ્રમાં સુગંધીમય પુષ્પોની સુવાસ પ્રસરી રહી છે. તેને રમ્ય ઉપવનો ખાવા ધાય છે. મહારાષ્ટ્રના જાણી આશારૂપ સંતાનોના મુખ ઉપર સાચા જીવનની ઝલક નહિ, પરંતુ ગુલામોની છાયા બેસી રહી છે. પરંતુ પૃથ્વીમાતાની કુખમાંથી અનેક વીરરત્નો પાક્યા છે, પાકે છે, અને પાકશે.

રાજરામ તુલાજી પવારના ગઢમાં સંતાઈ બેઠો છે. એક મધપુડાની ઉપર ભમતી માખોનું રૂપ મોગલોએ લીધું છે. તુલાજી પવારના ગઢને મોગલોએ ઘેરો ઘાલ્યો છે. તુલાજીને કહેણ-ધમકી-મોકલી કે “ જો તું રાજરામને અમારે સ્વાધિન ન કરે તો ચાર દિવસની અંદર તારો ગઢ પાચમાલ કરવામાં આવશે. ”

મહારાષ્ટ્રીઓની સર્વ અમર આશામાં આજે નિરાશાદેવીનું સ્થાન છે. રાજરામને મોગલો પકડશે ! જીવતા આમડી ઉતારશે ! એની ઉપર કેટલાંઓ સંકટના વાહણો તોડી પાડવામાં

આવશે. રે ! મહારાષ્ટ્ર-માતૃભૂમિ-ગુલામીના કોરડામાં સખ-
ગતી થશે ! રાજા, દુરાચરણી મોગલોના હાથમાં સપડાશે !
તેમનો કાળ થશે ! મળેલું અમૂલ્ય રત્ન હણીશે ! આવા
ઉદ્ગારો સર્વત્ર સંભળાઈ રહ્યા છે. આખા મહારાષ્ટ્રમાં સર્વ
મનુષ્યોના મુખપરથી આશાદેવી ગમન કરી ગઈ છે. સર્વત્ર
નિરાશા ! નિરાશા ! ને નિરાશા !

અહા ! સમયની શી બલિહારી ! જુઓ, માતૃભૂમિની
બહારે ધાનાર, માતૃભૂમિને ગુલામરૂપી જાળમાંથી બચાવનાર,
રાજાના પ્રાણને બદલે પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપનાર,
માતૃભૂમિનો કોઈ લાડીલો લાલ-સાચો સેવક-પાકયો છે.

રાજારામના એક સ્વામીનિષ્ઠ સરદાર હંખીરાવનો પુત્ર
પ્રતાપરાવ ખરેખર ! પ્રતાપના નામને દિપાવવા તૈયાર થયો.
પોતે રાજારામનું રૂપ લઈ મોગલોની આખી સૈન્યમાંથી રાજા
તરીકે નાશી જવાની હામ ભીડી. તે જાણતો હતો કે
“રાજારામ નાશી જાય છે એમ જાણી મોગલો મારી પાછળ
મધમાખની પેઠે તૂટી પડશે. હું મારો જીવ બચાવવા મારા
અશ્વને પૂર જોડે દોડાવીશ, પરંતુ કેટલાંયો મોગલ સૈન્ય
આગળ હું નથી ટકવાનો ! મારો નાશ થવાનો એ નક્કી
છે; પરંતુ મારા રાજાને-માતૃભૂમિને આવા સંકટમાંથી ઉગા-
રવા લલે મારો પ્રાણ જાય તો પણ હું સ્વામીભક્તિ-માતૃભક્તિ
ને માટે મરીશ, તથા કર્તવ્યપરાયણ બની સ્વર્ગે સિધાવીશ,
અને મોગલોની સર્વ આશાને ધૂળ આટલી કરીશ.”

આ ખીના જે કોઈના જાણવામાં આવી-આછી આછી રીતે
જે કોઈ અમુક વિશ્વાસુ કામદારોના જાણવામાં આવી-તે દરેક
બહાદુરોના મુખમાંથી એકજ અવાજ નિકળ્યો:—“શાહ !
પ્રતાપ ! શાહાશ !”

રાજરામ પાસે તે મતૃભૂમિને માટે પ્રાણ આપી રાજના વેશે નાશવાની પોતાની અભિલાષા દર્શાવવા ગયો. ત્યાં તેણે ભિક્ષા માગી. જે વખતે રાજાએ વીર પ્રતાપના મુખમાંથી આ ખીના સાંભળી કે તુર્તજ ખોલાઈ ગયું “શાબાશ ! પ્રતાપ ! શાબાશ !”

અમાવાસ્યાનો દિવસ છે. ઘોર કાળરાત્રિ પ્રતાપરાવનો કાળ લેવા માટે પોતાનું સ્વરૂપ બદલતી જણાતી હતી. મોગલો આશાની ધૂનમાં તાપણી સળગાવી કકળતી ઠંડીમાં ઘટાડો કરતા હતા. આ સમયે પશ્ચિમના દરવાજેથી કોઈ એક ઘોડે-ધાર વાઘો જતો હતો. જેના મુખકમંડળમાં વીરત્વમય તેજ ભાસતું હતું. જેનું આખું અંગ શાયરના આવેશમાં ધ્રુજ રહ્યું હતું. જેની તલવાર પોતાના સ્વામીની સેવા કરવા પગભર તૈયારજ જણાતી હતી. જેનો ઘોડો પણ પોતાની સ્વામીનિષ્ઠા દર્શાવવા જેમ કહે તેમ કરવા સદા સર્વદા એક ચિત્ત હતો.

મોગલો ઘેનમાં છે. ઠંડી દૂર કરવાની ધૂનમાં છે. હું જાઉં છું તે કદાચ મોગલો ન જાણે એથી પેલા ઘોડેસ્વારે પોતાના ઘોડાની પડઘી વધારે વાગે એમ કયું. મોગલો સાવધ થયા. લાંબી નજરથી જોયું તો તેઓને જણાયું કે, રાજરામ આંખમાં ધૂળ નાંખી નાશી જાય છે. સત્ત્વર મોગલ સૈન્ય તેની પાછળ પડ્યું. કેટલેએ દૂર ગયું છતાં પેલો ઘોડેસ્વાર પકડાયો નહિ, એટલે નિરાશ થઈ પાછા ફરતા હતા. આ જોઈ પેલો ઘોડેસ્વાર ઉભો રહ્યો; કારણ તેને તો બધા મોગલોને દૂર લઈ જવા છે. મોગલો આથી ચિડાયા અને તેની પાછળ પૂર વેગે દોડ્યા. આસપાસ આળીસ-પચાસ મૈલ દૂર જતાં ઘોડેસ્વાર થાક્યો. મોગલો નજીક આવી પહોંચ્યા. એક મોગલ સરદાર ભેલી ઉઠ્યો.

“ એવકુદ્, ભુચ્યા. રાજરામ, નાશભાગ શું કરે છે હવે ક્યાં જવાનો ? ”

ઘોડેસ્વાર ગગનભેદી અવાજે ત્રાડી ઉઠ્યો. “ઓ મહાન્ધો, તમારા સોએ વર્ષ પાણીમાં ગયા. જેને પકડવાની ઈચ્છાથી તમે આટલે દૂર આવ્યા, તે મારો સ્વામી-મારી માતૃભૂમિનો હિરો ક્યારેનોએ ધનાશ્ર સરદારની છાવણીમાં જઈ પહોંચ્યો છે. અને જોતજોતામાં તમારા ગઢો જીતવા પાછો આવી પહોંચશે. હું તો રાજરામના સરદાર હંખીરરાવનો પુત્ર પ્રતાપ છું.”

એમ કહી રાજરામનો ફેંટો તેણે ફેંકી દીધો. આ દ્રશ્ય જોઈ મોગલો ફીકા પડ્યા. યુધ્ધ શરૂ થયું. એકલો પ્રતાપ પણ આખા સૈન્યને પુગો પડ્યો. પણ ક્યાં સુધી ? આખરે મહારાષ્ટ્રની સેવા બળવતો બળવતો પોતાની માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થએલો વીર બહાદુર પ્રતાપ સ્વર્ગે ગયો.

આખા મહારાષ્ટ્ર દેશે આ વાત જાણી સર્વના મુખમાંથી એકજ ઉદ્ગાર “શાખાશ ! પ્રતાપ ! શાખાશ !”

પ્રતાપની સુકીર્તિ જોઈ હંખીરરાવનું હૈયું સગર્વથી પુલાઈ ગયું. પોતાના પ્રાણ બચાવી નવું જીવન આપનાર વીર પ્રતાપની ઉપરોક્ત બીનાથી રાજરામને પારાવાર દુઃખ થયું છતાં એ દુઃખના ઉદ્ગારોને ઠોકર મારી તેના મુખમાંથી પણ એકજ અવાજ “માતૃભૂમિને માટે પ્રાણનું બલિદાન આપનાર એ વીર તને ધન્ય છે ! “શાખાશ ! પ્રતાપ ! શાખાશ !”

ધન્ય છે ! એ બાળકને !

ચિ-તોડ ઉપર મોગલોએ સ્વારી કરી હતી. પરંતુ તેઓને બહાદુર ચિ-તોડવાસીઓના મજબુત ગઢને જીતવાની આશા નહતી. મોગલોનો વિશ્વાસ તૂટતો જતો હતો. યુધ્ધ વખતે સિસોદીયાના લશ્કરને પ્રતાપ નામનો વીર બાળક વાંસળી વગાડી શૂર પ્રકટાવતો હતો. આ પ્રતાપ નાનો બાળક હતો, પરંતુ વાંસળી વગાડવામાં તો જરૂર નાનો નજ કહી શકાય. આ કિશોર વયનો બાળક મોગલોને ખુંચતો હતો. કોઈ પણ ભોગે પ્રતાપનું હરણ કરવાની કપટબળ નાંખી મોગલો એ બાળકને પોતાના લશ્કરમાં લઈ જવાની પ્રેરવી કરતા હતા.

સર્વત્ર અધિકારનો અધિકાર ઝામી ગયો છે. આકાશમાંની ચાંદનીઓ પણ દેખાતી નથી. સર્વસ્વ શુનકાર છે. કાંઈક અપશુકનના ચિહ્નો ભાસે છે. પરંતુ સાથે સાથે વિજયઘોષના શાન્ત બુલંદો કર્ણગોચર થાય છે.

હાય પ્રારબ્ધ ! સિસોદીયાઓનું રત્ન ખોવાયું ! મોગલોની ક્ષણિક આશા ખર આવી. ગઢ બહાર કેટલાઓ મોગલો ઢોળે વળી ઉભા છે. વચ્ચમાં એક કિશોરવયી સુકોમળ ખીંકાઈ દયાદ્ર ચહેરે પરંતુ નિડર પણે ઉભું છે. અહા ! વીર પ્રતાપ મોગલોના હાથમાં ફસાયેલો માલમ પડે છે.

એ બાળકને ખીબા દિવસના યુધ્ધમાં મોગલોની જીત અને સિસોદીયાઓની હાર થાય એવું ગીત ગાવા ફરજ પાડવામાં આવે છે. સાથે સાથે નિષ્કુર પાપી હૃદયનો સરદાર જણાવે

છે કે “જો કાલે મોગલોની છત થાય એમ કરીશ તો તને બાદશાહ પાસે સાફ ઇનામ અપાવી મોટા સરદારની નોકરી અપાવીશ; અને જો એથી રહેજ પણ વિરૂધ્ધ કીધું તો થાક રાખજો કે આ સમશેર તારા બે ટુકડા કરવાને રહેજ પણ અચકાશે નહિ.” વીર બાળક પ્રતાપ નીચું બોઈ પોતાની દુર્દશા અને લવિષ્યના કર્તવ્યનો વિચાર કરતો શાન્ત થિ-તે ઉભો છે.

સવાર થઈ. સૂર્યનારાયણમાં આજે ઝાંખાશ માલમ પડે છે. ઘોર કાળસત્રિ-પ્રતાપને પકડવામાં સહાય કરનારી એ કાળસત્રિ-નો જગતના જીવાડનાર સૂર્યનારાયણે નાશ કર્યો છે. મેવાડમાં “મરવું કે મારવું” ની તૈયારીઓ થઈ રહી છે. મોગલો આજે આનંદમાં છે. તેઓને શ્રદ્ધા છે કે આજે આ બાળક વાંસળી વગાડશે એટલે જરૂર આપણી છત થવાની, અમે નહિ ધારેલી ધારણા આજે ફળીભુત થવાની.

ચિતોડના હરવાળા વિકાળ વાઘના મોં જેવા પહોળાં થઈ ગયા. જાણે અત્યારેજ મોગલોનો લક્ષ કરવા તરફ ન હોય ! વીર મેવાડીઓ “મરવું કે મારવું” ના ઉપરોક્ત સંકલ્પથી-દ્રઢ પ્રતિજ્ઞાથી-પોતાની પ્રાણ પ્યારી માતૃભૂમિને ખાતર દરેકે દરેકનું બલિદાન આપવા પોતાના હાથમાં તનમનાટ કરતાં-“શત્રુઓનો સંહાર કરવા તલ્લિ રહેલાં-હથિઆરો લઈ, “રાણા પ્રતાપની જય” “માતૃભૂમિ મેવાડની જય” વિગેરે જયધ્વનિ પોકારતા શત્રુઓની છાતીમાં શબ્દરૂપી બાણના પ્રહાર કરતા રણભૂમિ તરફ પ્રયાસ કરતા જણાયા.

લડાઈ શરૂ થઈ ગઈ. મારો, કાપોના પોકારો થવા લાગ્યા. એક ખીજનાં હથિઆરો અથડાવાથી અંદરથી વિજળીના ઝળકારાઓ થવા લાગ્યા. ઉભય પક્ષના બહાદુરોનાં ડોકાં ધડથી જુદાં પડી રણ મુકત થઈ, પરલોકગમન કરવા લાગ્યા.

આ વખતે મોગલ સરદારે બાળક પ્રતાપને વાંસળી વગાડી શૂર ઉત્તમ કરવા હુકમ કર્યો. માતૃભૂમિનો કિશોર પરંતુ સાચા સેવક, પોતાના મિત્ર સમરસિંહ સાથે વાંસળીથી માતૃભૂમિનું રક્ષણ કરવાને કટીબદ્ધ થયેલો એ દેશ ભક્ત વીર પ્રતાપ અત્યારે પ્રશ દુઃખનાં દુઃખમાં સપડાઈ ગયો. જો વાંસળી શૂરાતનભરી વગાડે તો જરૂર મોગલોને શૂર છુટે અને મેવાડના સિસોદીયાઓ હારે અને એથી પોતે પોતાની માતાની કુખ ભજવી ગણાય; અને જો એ પ્રમાણે નહિ વર્તે તો તે પેલો મોગલ સરદાર તેના પ્રાણ લેવા તૈયારજ હતો !

શું કરવું ? એ આ મેવાડ માતાના સાચા સેવકને વિચારવાનું હતુંજ નહિ. પોતે બેશૂરી-નિરશ-નિરૂત્સાહી-વાંસળી વગાડી, જેથી મોગલોમાં ઉત્સાહ ઉત્તમ થવાને બદલે સર્વે આશા મૃતપ્રાય થઈ-મોગલોની હાર થઈ. તુરંતજ દયાહીન-નરાધમ-મોગલ સરદારે એક પુલ જેવા નાના બાળકને ચુટી કાઢવામાં પોતાનું શૈર્ય દાખવ્યું. તેની તલવાર બહાદુર નિડર પ્રતાપના ઉપર પડી. મેવાડી બહાદુરોને જ્યંઘાપ કરાવનાર આ વીર પ્રતાપ પોતાની માતૃભૂમિની સેવા બજાવતાં બજાવતાં સ્વર્ગે ગયો.

બરેબર ! એક પ્રતાપના સાચા પ્રતાપથી ચિ-તોડ મોગલોને હાથ જતું અટક્યું. વીર મેવાડીઓની જીત થઈ. સર્વે ઠેકાણે પોતાની માતૃભૂમિને માટે પ્રાણનું બલિદાન આપનાર વીર શ્રેષ્ઠ પ્રતાપની કીર્તિ જળાહળી. ધન્ય છે એના નિડર-પણને ! અને ધન્ય છે એના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમને !

“બાહુ” તને પ્રણામ હો !

મરાઠા કુલદિપક વીર શિવાહુ, પોતાની માતૃભૂમિને ઉચ્ચાર કરી-મોગલોની ગુલામીની પાશમાંથી કાઢી-શાન્ત રીતે રાજ્ય કરવા પામ્યો ન હતો. કેટલાએ યુધ્ધમાં વીરત્વ બતાવી, એકલે હાથે અગણિત શત્રુઓનો સંહાર કરી, મહારાષ્ટ્રમાં સ્થાપેલા એ સ્વરાજ રૂપી વૃક્ષની વૃદ્ધિને ખાતર પોતાના પ્રાણની પણ પરવા રાખ્યા વગર કાર્ય કર્યો જતો હતો.

પણ હાય ! આજે એ વીરત્વમાં ઝાંખ આવી છે. માતૃ-ભૂમિ મહારાષ્ટ્ર યોધાર આંસુએ રૂવે છે. પૃથ્વી તેના આંસુ ઝીલી રહી છે. આકાશ આશ્વાશન આપી રહ્યું છે. વિકાળ વાઘ જેવો તેનો વજ્રગઢ સદા સર્વદા તેનું રક્ષણ કરવા પગ ભર તૈયારજ છે. રાત્રિના દશ વાગ્યાનો સમય છે. મહારાજ એક જગ્યાએ ખેસી શાન્ત ચિ-તે પોતાના ઉપર આવેલી વિપત્તિ દુર કરવાના ઉપાય શોધતા હતા. એક યુક્તિ યુહ. તેણે એક હજાર રણધેલા વીર યોદ્ધાને સજ્જ થવા હુકમ કર્યો. ઘનઘોર કાળરાત્રિ પોતાનું કાળ ભૈરવ જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરી ઝણઝણાટ કરતી, શિવાહુને મદદ કરવા તૈયાર જણાતી હતી.

ગઢની ચોતરફ મોગલ સૈન્ય સાથેના નાંખી પડ્યું છે. શિવાહુ કે જેને તેઓ “કુંગરનો ઉદર” એ ઉપનામથી સંબોધતા હતા, તે હજાર ઘોડેસ્વાર સહિત ગઢના પશ્ચિમ ભાગમાંથી આખા મોગલ સૈન્યના હાથમાં તાલી આપી-આંખમાં ધૂળ નાંખી-આલ્થો જતો જણાય છે. ઓ આલ્થો. તે ગયો. હોડો, હોડો. પેલો શિવો કુંગરમાં ભરાઈ જવાનો;

વિગેરે બુમરાણ થઈ રહી. જોતજોતામાં આખું મોગલ સૈન્ય સર્જ થઈ ગયું. મોગલના સરદારનું મુખાવિંદ નિસ્તેજ થઈ ગયું. તેની સર્વ આશાની જગ્યાએ નિરાશાદેવી પ્રસરી રહી. ગુસ્સો ઘણોએ આવ્યો. કેની ઉપર અજમાવે ? પોતે કાળજી ન રાખી એથીજ શિવાજી જવા પામ્યો. નહિ તો ભર સૈન્યને દોષતા છતાં આંધળા બનાવી કેની જવાની તાકાત છે ? ગયો. શિવાજી, મોગલોના હાથમાંથી ગયો. હાથમાંથી ગોળી છોડી ને પાછી લેવાની ઇચ્છાની માફક મોગલ સૈન્ય શિવાજીને પકડવા દોડ્યું.

અસંખ્ય મોગલ સૈન્ય—ચાખંડ પૃથ્વીમાં આણુ વર્તાવનારી એ અગણિત મોગલ સૈન્ય—ની સામે મુઠ્ઠીભર મરાઠાઓ કમ્મર કચ્છીને બાંધ્યા છે. તાકાત નથી મોગલોની કે એ મુઠ્ઠીભર મરાઠા સૈન્યને ઉચ્ચ આંગળી પણ કરી શકે ? અહા ! શું શૂરાતન ! માતૃભૂમિની સેવાને અર્થે પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવા તૈયાર થયેલા મરાઠા ભલેને આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલા હોય, પરંતુ કેવળ પોતાના પેટ ભરવા—જીતીશું તો લૂંટ ચલાવી કોઈ અચ્છી પરી તેમજ અનહદ ધન મેળવવા—નાજ ઇશિદાથી જે સૈન્યમાં જોડાયા હોય એવા મોગલો ભલેને અસંખ્ય હોય; તો પણ તે વીર મરાઠાઓ આગળ નકામાજ છે.

બહાદુર મરાઠાઓ સાથે શિવાજી, એક ખીણ નજીક આવી પહોંચ્યા. મોગલો તેની પાછળજ છે. શિવાજીએ ત્યાં સર્વને ઉભા રાખી જણાવ્યું કે “સમય બહુજ ભયંકર છે. મોગલો પાસે આવતા જણાય છે. એટલે આ ખીણમાં જો કોઈ આ નાકું ઘેરી ઊભું ન રહે તો જરૂર ખીણને પેલે

નાકે જતાં આપણે પકડવાના. માટે અમુક માણસે આ ખીણનું નાકું ઘેરવાની જરૂર છે. જે અત્રે રહેશે તેણે જીવતા રહેવાની આશા ન રાખવી. પોતાની માતૃભૂમિની સેવા ચાહ કરી “મરવું કે મારવું” ના પાકા નિશ્ચયવાળા બહાદુર પાંચસે સેવકો એક બાબુ ઉપર થઈ જાયો.” જોતજોતામાં હબરે હબરે મરાડાઓ પાંચસેની જગ્યાએ જઈ ઉભા. મહારાજા શિવાજીના મુખ ઉપર કોઈ અજબ તેજ પ્રકાશ્યું. પોતે સર્ગર્વથી બોલી ઉઠ્યા “વીર મરાડાઓ તમે માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ આપવા તૈયારજ છો એ જોઈ મને ઘણુંજ આનંદ થાય છે.”

આપણી વાર્તાનો નાયક વીર બાબુરાવ દેશપાંડે પોતાનો અન્ધ આગળ લાવી બોલ્યો “મહારાજાધિરાજ ! મોગલ સૈન્ય નંજદીક આવતું જાય છે. એક પણ પણ નકામી ગુમાવવી એ ભયંકર છે. માટે ખીણનાં આ નાકાની ખીલકુલ દરકાર ન રાખતાં આપ બાકીના પાંચસે માણસો સહિત સત્વર પલાયન કરી જાયો. આ બહાદુર વીર મરાડાઓ સાથે હું અત્રે રહીશ અને આ મારી માતૃભૂમિને માટે—મુખ, વૈભવનો ત્યાગ કરી એ જનનીને માટે અસંખ્ય કષ્ટ વેદનાર મારા મહારાજાને માટે—મરણ પર્યંત એ મદાંધ મોગલોને એક પણ પગલું આગળ ભરવા દઈશ નહિ. એ પેલા તે નરાધર્મી આવ્યા. આપ અહિંથી સત્વર પ્રયાણ કરી જાયો.”

ખીણ પાસે મોગલો આવી રહ્યા. અટક્યા. અંદર જવાની કોઈની હિંમત ન આલી. મોગલ સરદાર ત્રાડી ઉઠ્યો “પ્રથમ પાંચસે સૈનિકો આ ખીણની અંદર જાયો અને એ “ડુંગરનાં ઉંદરને” બાંધીને અહિં લઈ આવો.”

પાંચસો ઐનિક આગળ આદ્યા. સનન કરતાં બાજી તેની ઉપર મધમાખોની પેઠે તૂટી પડ્યાં. એક પળવારમાં સર્વ મોગલો ચમત્તદન ! જે ચાર બચ્યા તે જીવ લઈને નાહા.

આશ્ચર્ય ! સર્વ મોગલો સ્તબ્ધ ! સરદાર વધુ ચક્રાગાયો. ખીબત સરદારને ખીજી ટુકડી લઈ જવા હુકમ થયો. ટુકડી રહેજ આગળ જાય છે એટલે તો સનસનાટ કરતી બાજીરૂપી મધમાખો દોડી આવી. સર્વ મોગલોએ નાશભાગ કરી મૂકી.

આ શો ચમત્કાર ! સરદાર અખેદાશ્ચર્યથી ચિડાયો અને શિવાજી ઉપર વધુ ગુસ્સે થઈ સર્વને સાથે અંદર પ્રવેશ કરવા હુકમ કર્યો. બહાદુર વીર મરાઠાઓ સાચા પડ્યા. યુધ્ધ શરૂ થયું. કેટલાઓ મોગલોનાં મુઠાં અમથીતેમ ગબડવા માંડ્યાં. વીર મરાઠાઓની કુરબાનીથી તેમનું સ્વરાજરૂપી વૃક્ષ તૂટ થવા લાગ્યું. અરે ! પણ ગણુયા ગાંડ્યાજ મરાઠાઓ રહ્યા. અસંખ્ય મોગલ સૈન્ય આગળ મુકીભર મરાઠાઓ પોતાના વીરત્વથી મોગલોને હતાશ કરી પોતાના પ્રાણ માતૃભૂમિને માટે અર્પી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

થોડાઘણા બાકી રહેલા મરાઠાઓ સાથે વીર બાજીરાવ મોગલો સામે અતુલ યુધ્ધ કરી રહ્યો છે. તેની શત્રુમુનિ તલવાર તૂટ નથી થતી. ક્યાંથી તૂટ થાય ? અરે પણ હાય દૈવ ! બાજીરાવ પૃથ્વીપર પડ્યો.

પોતાની માતૃભૂમિના રક્ષણાર્થે વીર બાજીરાવ દેશપાંડેએ પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપ્યું. લીધેલું વચન પાળ્યું. તાકાત નોતી મોગલોની કે મરાઠા જીવતા છતાં એક પગલુ પણ આગળ વધી શકે ! પોતાના પ્રાણ જતાં સુધી મોગલોને

અટકાવ્યા. શિવાજી નિડરપણે આવ્યો ગયો. મોગલો ફીકા પડી વી'લે મહોંએ પાછા સિધાવ્યા.

ધન્ય છે એ વીર મરાઠાઓને ! એ મરાઠાઓનો જનની-ઓને ! અને એ મહારાષ્ટ્ર દેશને ! કે પોતાના દેશમાં આવા વીર બહાદુર દેશાભિમાનીઓની કુરબાની અપાય છે.

જેતજેતામાં આખો મહારાષ્ટ્ર દેશ ઉપરોક્ત ખીનાથી વાકેફ થઈ ગયો. દરેકના મુખમાંથી એકજ અવાજ. “ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! વીર “બાજી” તને ધન્ય છે ! તને અમારાં વંદન હો ! પ્રણામ હો !”

ધન્ય છે ! એ રાજપુત જાતને !

વીર બાપ્પા રાવળના વંશનો પુનરોદ્ધાર કરનાર વીર નર પ્રતાપ આજે તેજહીન દેખાય છે. તેની બ્રહ્મદી એકી નજરે જમીન તરફ જોઈ રહી છે. મુખાકૃતિ તદ્દન મ્હાન અને ગ્લાની યુક્ત દેખાય છે. સામે કેટલાક રણુઘેલા સામંતો શોકનાં સમુદ્રમાં ડુબેલા જણાય છે.

જે વીરનરના ભાલાના ઘા સહવાને આખા જગતમાં કોઈ યોદ્ધા નથી. જેની હાક ત્રિલોકને ડોલાવનારી છે. જેના શૂરા સિંહ સમાન સિસોદીયાઓ માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ પાથરવા સદા સર્વદા તૈયારજ છે. જેનું નામ સાંભળતાં દુશ્મન દળ કંપી ઉઠે છે; તેજ બહાદુર નરરત્ન પ્રતાપ આજે હતાશ થઈ ગયો છે.

“બુદ્ધિકોટાનો કિલ્લો ન્યાં સુધી હું જમીનદોસ્ત ન કરું ત્યાં સુધી મારે અન્નજળ લેવાં હરામ છે.” એવી આકરી પ્રતિજ્ઞા એક દિવસ ચિ-તોડેશ્વર રાણા પ્રતાપે સલા સમક્ષ કરી.

પ્રધાનજી—મહારાજ ! આ શું ? કેટલી કડક પ્રતિજ્ઞા ! બુદ્ધિકોટાનો કિલ્લો સર કરવો એ રમત નથી. જેના રક્ષક વીર હાડા રાજપુતો છે. “ખાડા ખસે પણ વીરહાડા ના ખસે.” આવી કહેવતથી પંકાએલા એ રાજપુત ભૂષણ બહાદુર હાડા પાસેથી બુદ્ધિનો કિલ્લો સર કરવો, એ ખરેખર ! દુર્લભજ છે !

રાણાજીને આથી વધુ ચિંતા થવા લાગી. “રાજપુતનું પણ મરણ પર્યંત મિથ્યા નજ બન્ય.” આ વાક્ય વીર પ્રતાપની રંગેરંગમાં વસેલું હતું. તે તરતજ બોલી ઉઠ્યો. “પ્રધાનજી ! ન્યારે બુદ્ધિકોટાનો કિલ્લો ન સર થાય તો મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન તો જરૂર થશેજ. રાજપુતનું પણ જીવ જતાં સુધી મિથ્યા શી રીતે બન્ય ?”

રાણાજીએ પ્રતિજ્ઞા તો લીધી. પાલન પણ શરૂ કર્યું, પરંતુ અન્ન જળ વિના દિવસ કાઢવા દોહેલા જણાયા. દિવસે દિવસે વધુ શોકમય જણાવા લાગ્યા. આખરે મંત્રીજીએ એક યુક્તિ શોધી.

મંત્રીજી રાણાજીને મળ્યા. તેમણે કહ્યું. “મહારાજ ! આપણે તો ગમે તે રીતે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું છેને ? આજ રાત્રેજ માણસો બોલાવી એકી રાત્રે નગર બહાર બુદ્ધિકોટાનો નકલી કિલ્લો બંધાવી દ્યા. પછી તેની ઉપર ચઢાઈ કરી તેને જમીન દોસ્ત કરો.”

રાણાને યુક્તિ પત્રદંડ પડી, સતોસાત કિલ્લો બંધાવી દીધો. બીજે દિવસે એ કિલ્લાને જમીનદોસ્ત કરવા પૂરા દમામથી ચઢાઈ કરી.

અરે ! પાણુ આ શો ચમત્કાર ? સર્વ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. નહિ ધારેલી બીના જોઈ. એ રક્ષક વિનાના ખાલી, કેવળ નામનાજ કિલ્લામાંથી બાણ છુટવા લાગ્યાં. કોઈ બહાદુર ચોદધો એકલો હોવા છતાં પ્રતાપના મૈન્યની સામે થયો. નકલી કિલ્લાને સર કરવા જતાં પાણુ પ્રતાપને સુદ્ધ કરવું પડ્યું. યુધ્ધ શરૂ થઈ ગયું.

એક વીર હાડો રાજપુત, રાણા પ્રતાપના મૈન્યમાં નાની સરખી નોકરી કરતો હતો. પ્રતાપ બુદ્ધિકોટાને જમીનદોસ્ત કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને કિલ્લાનું રક્ષણ વીર હાડો રાજપુતો કરતા હોવાથી પ્રતાપની આશા નષ્ટ થઈ ગઈ જેથી તેને નકલી કિલ્લો બાંધી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળતો જોઈ; પેલો વીર હાડો રાજપુત સાંખી ન શક્યો. પોતે કિલ્લાના દ્વાર પાસે જઈ ઉભો અને પોકારી ઉઠ્યો:—

“ઓ સિંધોદીયા શૂરવીરો ! તમારું પરાક્રમ કયાં ગયું ? રાજપુત નામને કલંક લગાડનારું આ કેવું પગલું ? વીર હાડાના રક્ષણથી રક્ષાતાં બુદ્ધિકોટાનાં કિલ્લો આપ ન છૂતી શકો એથી આ નીચ પગલું ભરવું ઉચિત ધાર્યું ! પરંતુ બુલશો મા ! આ નકલી કિલ્લાનું રક્ષણ કરવાને પણુ આ એક હાડો રાજપુત તૈયાર છે. જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં પ્રાણ હશે, જ્યાં સુધી મારી આ શત્રુસુનિ તલવાર ચલાવવાની મારામાં શક્તિ હશે, જ્યાં સુધી મારા શરીરમાંનું એક પણુ અંગ આપની સામા થવાને આજું હશે; ત્યાં સુધી આ તમારા અગણિત

સૈન્યને, આ એક હાડો પાણી કિલ્લામાં પેસવા નહિ દેશે ! હાડો રાજપુતનું ગૌરવ હુંટાવા નહિ દેશે ! માતૃભુમિને લાંચન લાગવા નહિ દેશે ! ચાલો તૈયાર થાઓ શું જોઈ રહ્યા છો ?”

એ વીર હાડાની ઉપર આખી સેના તૂટી પડી, પેલો બહાદુર હાડો પોતાની જાતીના ગૌરવાર્થે આખી સેનાની સામે થયો. યુદ્ધ આદ્યું. જેની રંગેરંગમાં બસ એકજ અવાજ, એકજ મંત્રણા, એકજ ધ્યાન, એકજ ઝંખતા; એવા એ વીરનરે આખી સેનાને કેટલોક વખત ટક્કર ખવડાવી, પરંતુ અસંખ્ય સૈન્ય આગળ એક વીરરાજપુત ક્યાં સુધી ટકે ? એ વીર હાડાનું નામ કુંભો હતું.

જમીન ઉપર ઘુટણે પડી કુંભાણએ ધનુષ્ય ખેંચ્યું. કુંભોણ કુંડાળું ફરતો જાય અને એક પછી એક બાણ છોડતો જાય. દુશ્મનના લશ્કરનો દરેક બાણે કચ્ચરધાણ વાળતો જાય.

ક્યાં એક વીર નર ! અને ક્યાં આખી સેના ! બહાદુર વીરરાજપુત હાડાની જાતને દિપાવનાર નરવીર કુંભો પોતાની માતૃભુમિનું ગૌરવ વધારવા મરણ પર્યંત લડયો. તાકાત નોતી સિસોદીયા સિંહાની કે પોતાનું સિંહપાણું અજમાવી આ હાડો જીવતો છતાં કિલ્લાને આંગળી સરખી પાણી અડકાવી શકે ! આખરે બહાદુર કુંભો પડયો. એ વીરનરના લોહીથી એ નકલી કિલ્લો પવિત્ર થયો.

ધન્ય છે એ વીર નર કુંભાને ! અને ધન્ય છે એ રાજપુત જાતને ! આખો દેશ એ વીર નરની પ્રસંશા કરે છે !

શાબાશ માનાજી!

સત્યાગ્રહ એ શબ્દ કોઈ અલૌકિકજ છે. પુરાતન છે. પ્રહલાદજી, સુધન્વા વગેરેના હૃદયભેદક વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યા છે. તેમાં બળવાન રાજાની નિષ્કુર આજ્ઞા ન ઉથાપતાં; રાજામાં ધારે તે કસ્વાની શક્તિ હોવા છતાં, આખરે એ બાળકો સત્યથી જીત્યા છે.

જેની કર્તવ્ય પરાયણતા, માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ, તેમજ એવા અનેક કાર્યોની પ્રસંશા. અરે ! મહારાષ્ટ્રમાં જેને ગોપ્રાદ્યાજી પ્રતિપાળત રીકે ઓળખતા; એવ. જે શિવાજીરાવ, તેના નામથી કોણુ અબળથું હોય ? જેના નામથી મોગલદળ કંપતું હતું. જેના શૂરવીર મુઠ્ઠીભર મરાઠાઓ મોગલોના અસંખ્ય સૈન્યનો નાશ કર્યો જતા હતા. તે શિવાજી મહારાજની કીર્તિ આરે દિશા પ્રસરી રહી હતી. તેમજ એના દ્રષ્ટાંતથી કેટલાઓ દેશદ્રોહીની આંખ ખુલતી હતી.

દિલ્હી પાદશાહના કેટલાક વિશ્વાસુ બહાદુર હિન્દુ કિલ્લેદારો હતા. તે પૈકી રામાજીપંત પણ હતો. તેણે પાદશાહ પ્રત્યેનો સારો પ્રેમ મેળવ્યો હતો. કેટલીઓ લડાઈમાં પોતે બહાદુરી બતાવી હતી, પરંતુ હવે વૃદ્ધ થવાથી તેના આગ્રહથી પાદશાહે તેને ખેળણાના કિલ્લાની કિલ્લેદારી તેમજ પાંચ-સાત ગામની ઇનામદારી આપી હતી. રામાજીપંત સ્વભાવે કડક હતો. પોતાના ધાર્યામાં કોઈ ગુન્હેગાર આવ્યો તો તેને તે કદી છોડતો નહોતો. પોતે ચાર-પાંચ વર્ષથી કેવળ ઇનામદારીનેજ અંદોબસ્ત કરી હવે બેસી રહેતો હતો.

અહા ! કેવી સુરમ્ય હવા ! કેવો સુંદર આગ ! ગમે એવા
ગરમીના સખત તાપને પણ ભાગી જવું પડે એવો સ્વચ્છ-
નિર્મળ કુંજ ! આવા રમ્ય સ્થાનમાં પિતા પુત્ર બે જણા
વાટાઘાત કરી રહ્યા હતા. વાર્તાલાપ પુરો થયા બાદ પિતાએ
પોતાના છોકરાને “ ઘરમાંથી તેમજ પોતાના સભ્યમાંથી કાઢી
મૂકવાની ભયંકર ધમકી આપી. ”

અરે ! આ શું ? જંગલ ? કેવું ભયંકર જંગલ ! જેની
અંદર હજારો વનચરો શિકાર સોધવા આમથીતેમ દોડાદોડ
કરતા હતા. એક બાળયુવક કે જેની ઉમ્મર હજી યુવક
કહેવાને લાયક પણ નથી. તે નિર્ભયપણે આ ઘોર જંગલનો દુષિત
માર્ગ છોડી દઇ, કેઈ કિલ્લા નજદીક આવી પહોંચ્યો.

એ યુવક કોણ ? એ યુવક તેજ કે જેણે પોતાની માતૃ-
ભૂમિને માટે દેશદોહી પિતાનો ત્યાગ કરી, સ્વાશ્રયી બની,
અનેક સંકટોને ઠેલતો માતૃભૂમિની સેવાને માટે ભટકે છે.
એ યુવક તેજ કે જેણે પોતાના પિતાને મળેલું મોગલોનું
તુચ્છ ધનામ સ્વીકારી તેના ગુલામ તરીકે રહેવા ના પાડી.
એ યુવક તેજ કે જેણે સાચા કર્તવ્યને માટે પિતા વિરુદ્ધ
જઈ પોતાના પિતાનો સાદર અનાદર કરી પ્રહલાદજી જેવા
સત્યનિપૂણનો માર્ગ ગ્રહણ કર્યો, એ યુવક તેજ કે જેની
ઉમ્મર નાની હોવા છતાં પોતાની માતૃભૂમિનું રુચુ સમજી
તેને માટે પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થયો. એ યુવક તેજ
કે જેને પોતાના પિતાએ-તેને દેશદોહી બનાવવા-પોતાના
પક્ષમાં લેવા-ગુલામ તરીકે રહેવા-નું કહેતાં તેણે ન માનતાં
કાઢી મૂકવાની ધમકી આપી હતી. એ યુવકનું નામ વીર
માનાણ હતું.

પોતાના પિતા આ ગુલામગીરી વેઠે એ એનાથી ન જીરવાયું. એ મુવક શિવાજીની પ્રસંશા કરતો હોઈ સમય આવે મદદ કરવા ચુકતો ન હતો. આથી તેનો પિતા તેને બહુયે સમજાવતો, ધમકાવતો પરંતુ નિરાશ ! જેની રંગેરંગમાં સાચું વીરસ્વ ભાસતું હતું, જેના મુખ ઉપર કોઈ અભય તેજ ઝળકતું હતું, જેના હૃદયમાં માતૃભૂમિની સાચી સેવા વસેલી હતી; તે બહાદુર માનાજીરાવ પોતાના સમજાવ્યાથી સમજ્યા પછી નહિ અને ખીવરાવ્યાથી ખીધો પછી નહિ. આખરે સમય જોઈ પોતાના પિતા ભલે એ કલંકમાં પડે તેની સાથે મારે એ કાળી ટીલી ન જોઈએ એ વિચારથી તેણે પોતાની માતૃ-ભૂમિના રક્ષણાર્થે પિતા-માતા-ભ્રાતા-ભગિની-ધર-ગામ-અને દેશ-એ સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો, અને શિવાજીના સૈન્યમાં આવી રહ્યો.

સમાજપતને આથી વધારે લાગ્યું પરંતુ શું કરે ? નિરાશ ! માનાજીની માતા પછી પુત્રના વિયોગથી-કાંઈક રોગથી-મરણને શરણ થઈ. હવે રહી સમાજને એકની એક પુત્રિ. એ મુત્રિ ઉપર તે ઘણુંજ હેત રાખતો હતો. એ પુત્રિના લગ્ન નાગોજીરાવ નામક એક સરદાર સાથે કરવાના હતા. એ સરદાર તેમજ પુત્રિ પછી શિવાજીને પ્રત્ય ગણતા હતા. પૂજ્ય કેમ ન ગણે ? જેના હૃદયમાં સાચી સેવા વસી હોય તે તો જરૂર પૂજ્ય ગણેજ. આ વાત જ્યારે સમાજપતે જાણી ત્યારે એ નિઃકુર-પાપી હૃદયના માણસે પોતાની પુત્રિના ભાવી પતિ-પોતાના જમાઈ-ના પ્રાણ હરવામાં-કપટથી પ્રાણ હરવામાં પોતાનું શૌર્ય દાખવ્યું. અચાનક પોતાના પ્રેમીને જોવાએલો જોઈ કમળાના હૃદયમાં જળરો આઘાત થયો. તે પ્રેમવિહોળી બાળાએ પણ કેટલાક સમયે પોતાના પતિની

પાછળ સ્વર્ગ તરફ પ્રયાણ કર્યું; અને અધર્મિ રામાભીપંત પુત્રિના વિયોગથી ગાંડો થઈ ગયો.

આ વખતે શિવાભીનો મહા ધામધૂમનો સમય હતો. તે એક પછી એક કિલ્લા સર કરતો જતો હતો. આ સર્વ સંકટોથી બેઠ પેલા નિચ્ચ-દેશાદોહી-કુલાંગાર રામાભીપંતના શરીરમાં વધુ આગ સળગી. આખરે તેણે પણ આત્મહત્યા કરી. જે બાગમાં જે આંખા નીચે સ્વમાર્ગે જતા પોતાના પુત્રને અટકાવવા ધમકી આપી હતી, જે બાગમાં જે આંખા નીચે પોતાની પુત્રિની ભૂંડગી ધૂળ જશે એ વિચાર સરખોએ ન કરતાં, કેવળ શિવાભીના કામને વપ્રાહાર માનવાનો ગુન્હો ગણીને પોતાના જમાઈનો કપટથી પ્રાણ હર્યો હતો; તેજ બાગમાં તેજ આંખાની ડાળે ફાંસો લટકાવી પોતે પુત્ર, પુત્રિ, જમાઈ વગેરેનો શ્રાપ લઈને નર્કવાસી થયો. કુદરતેજ તેને પોતાના કાર્યનું ફળ આપ્યું. જે પોતાની માતૃભૂમિની સેવા કરનારનો અટકાવ કરે છે, તેને આ રામાભીપંતનું ઉદાહરણ લક્ષ્યમાં રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

રામાભીપંત મરણ પામ્યો. એ વાત જ્યારે તેના વીરપુત્રે જાણી કે તરતજ તેણે તે કિલ્લો તેમજ ગામો પોતાને સ્વાધિન કર્યાં; અને જેને એક વખત સ્વામી તરીકે માનેલા એવા બહાદુર શિવાભીરાવને તે સઘળી મિલકત અર્પણ કરી. માનાભીનું આપું અપૂર્વત્યાગી કર્તવ્ય બેઠ શિવાભીથી સહેજે બોલાઈ ગયું કે “આવા વીર નરોનીજ હાલ જરૂર છે. જ્યાં સ્વાર્થત્યાગીઓ પડ્યા છે ત્યાં દેવનો વાશ છે! અચુક વીર મહારાષ્ટ્રીઓનો વિજય છે, છે ને છેજ” ધન્ય છે એના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમને! અને ધન્ય છે એના અપૂર્વ સ્વાર્થત્યાગને!

સાથે સેવક !

આજુકના કિલ્લા ઉપરની સર્વ તોપો પહોળાં મોં કરી શત્રુઓની રાહ જોતી હતી. સર્વ વીર મહારાષ્ટ્રી યોદ્ધાઓના ભાલા શત્રુઓનું લોહી પીવા તત્પર હતા. સ્વામીકાર્ય કરવાની તક નજીક આવતી જોઈ પોતાની માતૃભૂમિનો ઉચ્ચાર કરવા તૈયાર થએલા વીરમરાઠાઓને કોઈ અલૌકિક આનંદ થતો હતો.

ઘોર કાળશત્રિનો ત્રિજો પહોર જતો હતો. એ સમયે એક વીર ઘોડેસ્વાર કાંઈક વિચાર કરતો કરતો ત્વરિત ગતિથી માર્ગ કાપતો જતો હતો. એકાએક આ શું? વીર ચાંક્યો ! ઘોડો ઉભો રહ્યો. ચોક્કસ ધ્યાનથી ઘોડેસ્વારે કાંઈક સાંભળ્યું. તેને જણાયું કે કોઈ નિરાધાર અખળાની નિર્દોષ કારમી કીકીઆરીથી આખું જંગલ કંપી રહ્યું હતું. પોતાની માતૃભૂમિમાં વસનાર એકેએક એક ખીલના ભાઈજેન છે, અને ભાઈજેનનું દુઃખ તે ખૂદ માતૃભૂમિનું જ દુઃખ છે એમ તે વીર સમજતો હતો. એ નિરાધાર અખળાને કોઈ દુષ્ટ મોગલ પીડતો હશે આ વિચારથી તે આવતા શબ્દો તરફ ગયો.

આશ્ચર્ય ! કોય અને દયાથી યુવકનું હૃદય ભરાઈ ગયું. તેણે શું જોયું? તેને પોતાનો વિચાર સત્ય લાગ્યો. તેણે એક નિરાધાર અખળા ઉપર મોગલોને સિતમ્ ગુજારતા જોયા. આ શું? યુવક આનંદિત થયો. તુરત તેની નજરમાં એ દ્રશ્ય આંખું કે તે નિર્દોષ યુવતિને બચાવવા કેટલાક વીર લડે છે, તો કેટલાક જમીનદોસ્ત છે. યુવક કોધના અગ્નિથી સળગી ઉઠ્યો. ત તુરત નિર્દોષ ખાળાની બહારે ધાયો. મોગલ સરદારને

તેણે પોતાના શત્રુવિહાણા ભાલાના સખ્ત ધાથી ચમસદન પહોંચાડી દીધો. અચાનક આ ભયંકર દ્રશ્ય જોઈ મોગલો ગભરાયા. મુઠ્ઠીઓ વાળીને નાઠા. એટલામાં ખીજ દશખાર ઘોડેસ્વારો આવતા જણાયા. પેલો વીરયુવક તો ભાલાને પોતાના કર્તવ્યનું ભાન કરાવતો યુધ્ધ કરવા તૈયાર થઈ ગયો. પરંતુ નિરાશ ! આવનાર પૈકીના દરેક નિર્દોષ અખળાને સંકટ મૂકત કરવાજ આવ્યા હતા.

એ નિર્દોષ અખળા કોણ ? વગર પિછાને ખાળાની વ્હારે ધાનાર પેલો વીર કોણ ? આવનાર દશખાર ઘોડેસ્વારો કોણ ? હા. ઓળખ્યા. આવનાર ઘોડેસ્વારો પૈકી ટુકડીનો સરદાર તે પેલા ચાણકના સરદારનો પુત્ર યેસાણ હતો. નિર્દોષ ખાળા તે એની લગિનીજ હતી; અને અનાથની વ્હારે ધાઈ અખળાને ખચાવનાર પેલો વીરયોધો તેજ હતો કે જે દેશદ્રોહી થઈ મોગલોની ગુલામગીરી કરી યોગ્ય સરદારી મેળવવાની તુચ્છ ભાવનાએ કર્તવ્યવિમુખ થએલા એક મરાઠા મોગલ સરદારનો પુત્ર. તે વીરયોધો તેજ હતો કે જે દેશદ્રોહી પિતા સાથે સત્યાગ્રહ કરી પોતાની માતૃભૂમિને માટે પિતાનો ત્યાગ કરી શૂરવીર શિવાજીની સેવા કરી માતૃભૂમિના ઉષ્માસર્થે શિવાજીના સૈન્યમાં રહેવાની શોધ કરતો હતો. જેનું નામ સૂર્યાણ હતું.

યેસાણએ સૂર્યાણનો યોગ્ય ઉપકાર માની બધા પોતાના કિલ્લા તરફ ચાલ્યા. કિલ્લામાં જતાં ચાણકના સરદાર-યેસાણના પિતાએ સૂર્યાણની ઓળખાણ માગી. સૂર્યાણએ કહ્યું, “હું મારી માતૃભૂમિ મહારાષ્ટ્ર માટે દેહ અર્પણ કરવાનો નિશ્ચય કરી શિવાજી મહારાજના સૈન્યમાં જોડાવા આવનાર, પેલા ઘર-ખહાર પડેલા ઔરંગઝેબ બાદશાહના યથાણદાર-દેશદ્રોહી મરાઠા સરદારનો પુત્ર છું. માફ નામ સૂર્યાણ છે.”

આણકના સરદારે ઘણીજ વિનતિથી પોતે ઉપકારના ભાર તમે ચગદાએલો હોવા છતાં જણાવ્યું. “હું આપનો આ જીવન પર્યંત રહી છું. તમારો મારા ઉપર અસાધારણ ઉપકાર થયો છે; પણ દિલગીર હું સૂર્યાજી ! કે આજની રાત પણ હું તમને અત્રે રહેકાણુ આપી શકું એમ નથી. જ્યાં સુધી શહેર બહાર મોગલોનું સૈન્ય પડ્યું છે. ત્યાં સુધી એક પણ મોગલ માણસ અથવા મોગલના મરાઠા સરદાર પૈકી કોઈને પણ અહિં સ્થાન આપું તો હું ખરેખર ! કર્તવ્યવિમુખ થાઉં છું. હું સ્વામીદ્રોહ કહું છું. એમ હું સમજતો હોવાથી આપ જેવા મુક્ત વક્ષદાર સેવકને પણ આ સમયે મારે તેજ જવાબ આપવો પડે છે. આપ ઘણાજ કર્તવ્યપરાયણ જણાઓ છો તો આપના હૃદય ઉપર હાથ મૂકી પુછી જુઓ કે માફ કહેવું યોગ્ય છે કે અયોગ્ય.” ધન્ય છે એવા સાચા સેવકને કે જેઓ સમય આવે પોતાના સગા આપનો પણ વિશ્વાસ ન કરતાં સ્વામીભક્તિમાંજ તલલીન રહે છે !

સૂર્યાજી નિરાશાવાદી બની સરદારના કર્તવ્ય પરાયણતાનો વિચાર કરતો આગળ ચાલ્યો. તે આથી નિરાશ ન થતાં પોતાનું નામ-કામ છુપાવી શિવાજીના સૈન્યમાં દાખલ થઈ ગયો. શિવાજી તો કર્તવ્ય-માતૃભૂમિની સેવા-નાજ ભોગી હોવાથી જે પોતાના પિતા-માતા-ગૃહ-ગ્રામ-છોડી કેવળ પોતાની માતૃ-ભૂમિની સેવા કરવાજ છુપી રીતે સૈન્યમાં જોડાએલા પેલા વીર સૂર્યાજીની લાયકાતને પીછાણી ગયા. તેને બહાદુર જોઈ પોતાના સૈન્યમાં એક ઉચ્ચ સરદારની ખાસ વિશ્વાસુ જગ્યા સોંપી.

આણકની પડતી ઠશા હતી. મોગલ સૈન્ય આજે કેટલાએક દિવસ થયાં ગઈને ઘેરો ઘાલી પડેલું હતું. વીરમરાઠાઓ

બહાદુરીથી લડતા હતા; પરંતુ અસંખ્ય મોગલ સૈન્ય આગળ હાર્યા. મોગલોએ આણક સર કર્યું. મોગલના સૈન્યરૂપી મોજા ઉઘાસમાં આવી પુના તરફ વળ્યાં. મોગલો આશાવાદી બન્યા. “શિવાજીને હવે આપણે સહેજમાં જીતીશું. એ ડુંગરનો ઉંદર હવે ગમે તેવા ડુંગરમાં ભરાઈ જાય તો પણ તેને શોધીશું, અને પાદશાહ આગળ તેને ઉભો કરીશું. પાદશાહ કોઈ બહાદુર સરદારની જગ્યા તેમજ ભારે ધનામ આપશે.” આવા હવાઈ કિલ્લા બાંધતા તેઓ પુના નજદીક આવ્યા અને ત્યાં પડાવ નાંખ્યો.

ઘોર કાળરાત્રિ પોતાનું સ્વરૂપ અદા કરી શિવાજીના કાર્યની ફતેહ ઈચ્છતી જણાતી હતી. આકાશમાંના તારા મોગલ સૈન્યની છાવણી તરફ નજર કરી ભારે હાસ્યોમાં આંખો મટમટાવતા હતા. શિવાજી મહારાજે પરચીસેક ચુનંદા સરદારોને લઈ રાત્રે ગમન કર્યું. તેઓ મોગલ સૈન્યમાં પેઠા. મોગલ લશ્કરનોજ સર્વેએ પોશાક પહેર્યો હોવાથી કોઈને બહેમ જતો નહતો. સમય બહુ કટોકટીનો હતો. અસંખ્ય મોગલ સૈન્યની અંદર માથું ફેરવી સરદારની છાવણી પાસે તેઓ આવી લાગ્યા. શિવાજીએ પોતાના જીવનની દરકાર ન કરતાં મોગલ સરદારની છાવણીમાં પ્રવેશ કર્યો. છાવણીના રક્ષકે શિવાજી ઉપર પોતાની તલવાર ઉગામી. શિવાજી તો કેવળ સરદાર-સાહિસ્તખાનનેજ સોંધતો હોવાથી આ ખીના તે બાણતો ન હતો. જેવી પેલા રક્ષકની તલવાર શિવાજીના ડોક ઉપર પડવા જાય છે કે, તરત પેલા બહાદુર માતૃભૂમિના સાચા સેવક સૂર્યાજીએ સમય સૂચકતા સાથે બહાદુરી વાપરી વાઘની માપૂક છલંગ મારી શિવાજીની ઉપર પડતી પેલી તલવારનો ઘા પોતાની સમશેર ઉપર ઝીલી લીધો. આ ભયંકર અવાજ સાંભળી શિવાજીએ

પાછળ બેયું તો પોતાના સ્વામીનિષ્ઠ સરદારે પોતાને મોતના પંજમાંથી બચાવી પુનઃજીવન પ્રાપ્ત કરવા જેવું જણાયું. તુરત તેના મુખમાંથી અવાજ નિકળ્યો. “શાબાશ ! સૂર્યાજી !

તે વીર સરદારેએ આખી છાવણીની રેવળીદાણાદાણુ કરી મૂકી. થોડા કર્તવ્યે શિવાજીએ મોટી જીત મેળવી. ધન્ય છે ! પેલા શિવાજીને નવું જીવન દેનાર વીર સૂર્યાજીને ! તેની સ્વામી-નિષ્ઠાને ! અને તેના માતૃભૂમિ પ્રત્યેના સાચા પ્રેમને-સેવાને !

રાણુ-હાક !

ક્ષત્રિય વીરનર પૃથ્વિરાજચોદાણુ સાત સાત વખત શાહ-પુદ્ધિનને હરાવી, અસંખ્ય શત્રુઓનો સંહાર કરી, પોતાની માતૃભૂમિને માટે શૂરા ક્ષત્રિય ખુંદની સાથે અતૂલ પરાક્રમ બતાવી આજે તેજહીન હતાશ થઈ, આપ શો માર્ગ બતાવશે ? એવો પ્રશ્ન બાપ્પા રાવળના વંશજોનાં વીર ચિ-તોડેશ્વર સમર-સિંગને પુછે છે !

સમરસિંગનાં મુખાર્વિંદ ઉપર બાપ્પા રાવળનું ઓજસ દિપી નીકળ્યું. તેની આંખોમાં ક્ષાત્ર તેજ જળકી ઉઠ્યું. તેની રંગેરંગમાં ઉજ્જુ લોહી ઉકળી ઉઠ્યું. આંખોમાંથી અગ્નિના તણુખા નિકળ્યા. મુખ લાલચોળ થઈ ગયું, સર્વાંગ શૈથિલી ઝંકુમી ઉઠ્યું.

સાત સાત વખત ક્ષત્રિય ઉદારતા બતાવી કેદ મૂકત કરેલો પૃથ્વિરાજનો કેદી શાહપુદ્ધિન, દિલ્હી ઉપર અસંખ્ય સૈન્ય

લઈ આવી પહોંચ્યો છે. દિલ્હીનો સમ્રાટ પૃથ્વિરાજ પોતાના બહાદુર સરદાર-સામંતોને એકઠા કરી દરબાર ભરી બેઠો છે. દરેક દરબારીઓના મુખ મ્હાન અને ખ્લાનીયુક્ત દેખાય છે. એટલામાં પૃથ્વિરાજના ઉપરોક્ત પ્રશ્નથી સભામાં બાણ મેઘ ગર્જના થઈ રહી ! સમરસિંગ દરેક દરબારીઓ ઉપર અનેરું શૂરાતન પ્રકટાવી રહ્યો છે. તે બોલ્યો:—

“રાજપુત કુલભૂષણ ! અને શૂરા સામંતો ! આપણી સેના-ગણને શોભાવનારા કેટલાઓ રત્નો-ચોદ્ધાઓ-મ્લેચ્છ મોગલોને અતૂલ પરાક્રમ બતાવી માતૃભૂમિને માટે પોતાના પ્રાણ અર્પી સ્વર્ગે ગયા છે. તેમના પવિત્ર બલિદાનથી ભૂમિ તૃપ્ત થતી જાય છે. ત્રણ દિવસ થયાં કીડીની માફક ઉભરાએલી યવન સેના સામે મુઠ્ઠીભર રાજપૂતો કોઈ અલૌકિક પરાક્રમ બતાવી ઝઝુમ્યા કરે છે. એમની સમશેર નભોમંડળના વીજળીના ચમકારોનો આદર્શ રજુ કરે છે. પરંતુ શાહુબુદ્ધિનના અગ-ણિત સૈન્ય આગળ આપણા ગણ્યાં ગાંઠ્યા વીરો ક્યાં સુધી પહોંચવાના ? આ શંકા ઉત્પન્ન થતાં દિલ્હીની ગાદી પરાધિન થશે ! દિલ્હીના સ્તંભો તૂટી પડશે ! રાજપુત બુદ્ધ પરવારી જશે ! અને કદાચ આ ભારતભૂષણ કુલદિપક સમ્રાટ પણ ઉખડી પડશે ! આવા અવા અનેક તર્કવિતર્કોથી હૃદય ચણચણી ઉઠે છે.

બહાદુર સામંતો ! યુધ્ધ પૂરું થતાં થતાં ભલે ક્ષત્રિય બુદ્ધ પરવારી જાય, ભલે સમસ્ત દિલ્હીનું રાજ્ય યવનોના પગ તળે ચગદાય; પરંતુ યાદ રાખજો કે તમારા પરાક્રમો-માતૃ-ભૂમિ પ્રત્યેની અડગ સેવા-આ ભારત વર્ષના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખાશે. એ પરાક્રમ આજે નહિ, કાલે નહિ, સૈકે નહિ તો મુગે પણ ઝાઝુમી ઉઠશે. તથા એ પરાક્રમોના

તેજપુંજેમાંથી નવું ક્ષત્રિય બિરદ પેદા થશે; અને માતૃભૂમિની કીર્તિ સદા સર્વદા અવિચળ રહેશે !

બહાદુર રણધેલા સરહારો ! વધારે શું કહું ? આપણી માતૃ-ભૂમિ ગુલામીનાં કેરડામાં જકડાશે ! આપણી પતિવ્રતા વીર ક્ષત્રાણીઓના પવિત્ર શિયળનો લંગ થશે ! યવનોની છતથી ક્ષત્રિય હળ કલંકિત થશે ! માટે ઓ વીર યોદ્ધાઓ ! તમારી શત્રુવિહોણી સમશેરો ચળકાવો. તમારા ભાલાને બાપ્પા રાવળના તેજપુંજથી નવાછ યવનોને હતાશ કરો. માતૃભૂમિને માટે તેમજ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને માટે તમારા પ્રાણ પાથરો ! પછી ભલે આક્રતનાં વાદળ તૂટી પડે અને વિનાશના વટોળ થડી આવે !

યુદ્ધ કરતાં એક ડગલું પણ પાછા હટે તે ક્ષત્રિય નથી. માટે “ મરવું કે મારવું ” ની કારમી પ્રતિજ્ઞાથી કાલે રણ મેદાનમાં રણ-હાક મારી સર્વરવના શિર માતૃભૂમિને માટે સ્વાર્પણ કરો. ”

સામંતોમાં કોઈ અનેરી પ્રભા ઝળકી ઉઠી. પૃથ્વિરાજ પણ સમરસિંગનું અનુપમ શૈયર્ય જોઈ શાબાશી આપવા લાગ્યો. દરેકના હૃદયના એકેએક ધબકારામાં માતૃભૂમિનો પ્રેમ ધબકતો જણાયો. દરેકનું આખું શરીર ઉખળે લોહીથી સળગી ઉઠ્યું. સર્વ સામંતો હથિઆર લઈ પૂરા ઉત્સાહથી શત્રુઓનો સંહાર કરવા તત્પર થઈ ગયા.

રણ-હાક વાગી. દિલ્હીના એકેએક રાજપુત વીર પોતાના સગાસંબંધીઓનો ત્યાગ કરી હથિઆર ત્રણ માતૃભૂમિને માટે મેદાને પડ્યા.

સવાર થઈ. દિલ્હીવાસીઓની આવેલી આપ્તની આગામી કળી જઈ સૂર્યનારાયણે નિસ્તેજ દર્શન દીધાં. પક્ષીઓના પ્રભાતકાળના સંગીતમાં કર્કસ્વરો સંભળાવા લાગ્યા. ક્ષત્રિય વીરો યુધ્ધ કરવા મેદાને પડ્યા. કયાં શાહપુત્રિનનું અસંખ્ય સેનાદળ અને કયાં મુઠ્ઠીભર રાજપુતો ? પરંતુ દરેક ક્ષત્રિયોના મુખ ઉપર કોઈ અજબ તેજ પ્રકાશતું હતું. આજે તેઓ પોતાની માતૃભૂમિની વેદી ઉપર હોમાવાના છે છતાં તેઓને સ્હેજ પણ ભય ન હોઈ સર્વે આનંદમાં છે. “ હરહર મહા-દેવના ” જયઘોષથી શત્રુઓનાં કાળજાં ભેદતાં સર્વ વીરો યુદ્ધ-મેદાને આવી પહોંચ્યા. યુદ્ધ શરૂ થયું. મારો, કાપોના ગગન ભેદી અવાજોથી સમસ્ત પૃથ્વી ધ્રુજી રહી. આખી યવન સેનાની સામે આંગળીને વેઢે ગાળી શકાય એટલા પણ વીર ક્ષત્રિયોએ અતૂલ બળ વાપરી યુદ્ધ જારી રાખ્યું. કેટલાઓ વીર સરદારો પોતાની માતૃભૂમિ પ્રત્યેનું રૂણ અદા કરતા કરતા અમર શય્યાએ પોલ્યા. શૂરા સમરસિંહે અત્યાર સુધીમાં તો કેટલાઓ શત્રુઓનો સંહાર કરી નાંખ્યો. આખું સૈન્ય એના બળથી હતાશ થઈ ગયું. ક્ષત્રિયના આ શૌર્યમય યુદ્ધથી યવનો ચકિત થઈ ગયા. પણ કયાં સુધી ?

વીર ચિ-તોડેશ્વર સમરસિંગે-ચિ-તોડના એ લાડીલા લાલે-દાડણુ યુદ્ધ કરી, મોગલોને હતાશ કરી પોતાની માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ પાથર્યા. દિલ્હીનું સમરાંગણ એ વીરનરના લોહીથી પવિત્ર થયું. સમરસિંગ દુન્યવી માયાને છોડી સ્વર્ગે સિધાવ્યા.

એનું એ પંચભુતથી બનેલું શરીર ગયું; પરંતુ એના આત્માની અમર કીર્તિ આજે ઠેરઠેર સંભળાય છે-પૂજાય છે !

મેવાડ ભૂમિ નહિ નમશે !

મહત્વ, વીરત્વ અને સ્વદેશ પ્રેમની પવિત્ર મૂર્તિ મહારાણ્ય પ્રતાપસિંહ આજે મરણ પથારીએ છે ! જેણે રાજપુતવાસી સિસોદીયાઓ સાથે પચ્ચીસ વર્ષ પર્યંત લોહીનું જળ કરી વહેવરાવ્યું છે. જેણે વિલાસ-વૈભવને ક્યાંએ સ્થાના કરી દીધા છે. જેને ખાતા, પિતા, ઉધતાં દરેક સમયે, દિવસ અને રાત્રિની દરેક પળે; એકજ વિચાર, એકજ ધ્વનિ, એકજ સ્મરણ, ખસ ! “ માતૃભૂમિ નહિ નમે ! ”

જેના સિસોદિયાસિંહો સદા સર્વદા પોતાના પ્રાણ પાથરવા તૈયારજ હતા. જેના અવાજથી મોગલ દળ ધ્રુજ ઉઠતું હતું, જેના ભાલાના ધા ઝીલવાની કોઇની તાકાત નોતી, જેના ઘોડાના દાખડાના અવાજથી પૃથ્વીમાતા ધમધમતી હતી; તે પ્રતાપ આજે અમર શૈયાએ પોઢવાની તૈયારી કરી રહ્યો છે ! હાય ! પ્રારબ્ધ !

પ્રતાપની જીંદગીની છેલ્લી ઘડી છે. સરદારો-સામંતો વગેરે ત્યાં બેઠા છે. પ્રતાપની આંખમાંથી ચોધાર શ્રાવણ-ભાદરવો ઝરે છે. તે બોલ્યો:—“સલુંખરરાજ ! હું ચિ-તોડનો ઉદ્ધાર કરી શક્યો નથી. મારો પુત્ર પણ ઉદ્ધાર કરી શકશે નહિ, એમ હું એના એક વખતના ભવિષ્ય ઉપરથી ભાખી શકું છું. (પ્રતાપનો પુત્ર અમર એક વખત પોતાની ઝુંપડી-માંથી બહાર જતો હતો, એ વખતે વાંકો ન વળવાથી નીચી ઝુંપડીનો વાંસ એના મુગટને નડવાથી તે પડી ગયો. આથી

મેવાડ ભૂમિ નહિ નમશે !

૪૭

અમરે પોતાની ભુલ ન જોતાં કહ્યું કે “ રહેવાને માટે મોટા મહેલ જોઈએ. આવી જુવડી નહિ. ” આ બનાવથી પ્રતાપને અમર પ્રત્યે અશ્રદ્ધા થઈ હતી.) માતૃભૂમિના ઉદ્ધાર્યેનું કઠોરવ્રત એનાથી પાલન થશે નહિ. હા ! અમર, ભોગ-વિલાસમાં પડશે અને તેજ વખતે મેવાડ માતાનું ગૌરવ-માતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા-લુપ્ત થશે. હાય ” !

આટલું બોલતાં પ્રતાપનું હૃદય ભેદાઈ ગયું. તે આવેશમાં આવી ઉભો થવા બંધ છે; પરંતુ સલુંબરરાજ આદિ સામંતો સુવા માટે વિનવે છે. પ્રતાપના આખા શરીરમાં મેવાડનું દુર્ભાગ્ય સળગી ઉઠ્યું. તે ચોધાર આંસુએ રોવા લાગ્યો.

આ દ્રશ્ય જોઈ પાસે બેઠેલા સર્વ સામંતોના હૃદય ઉભરાઈ ગયાં. પોતાના સ્વામીને આમ વલોપાત કરતા જોઈ સર્વની આંખમાંથી દડ દડ આંસુ વહેવા લાગ્યાં. સર્વની છાતી ભેદાઈ ગઈ. કેઈની બોલવાની તાકાત ન રહી. આખરે સલુંબરરાજ પોતાની છાતી દ્રઢ બનાવી પ્રતાપને આશ્વાસન આપતો બોલ્યો:—“ ચિ-તોડેશ્વરદેવ ! અસંખ્ય યવન સેનાનો સંહાર કરનાર તમે સિંહ ! આજે તમારું આ દ્રશ્ય જોઈ અમારા સર્વ કાળજી વિંધાઈ બંધ છે. કહો, કહો, તમે જે કહો તે કરવા અમે પગભર તૈયાર છીએ. ”

શોકાતુર ચહેરે પ્રતાપે કહ્યું, સલુંબરરાજ ! શું કહું ? હજી તમે ન સમજ્યા ? મેવાડનું ભાવી દુર્ભાગ્ય નિહાળી મારે આત્મા જતો અટક્યો છે ! મને મારા અમરસિંહમાં અશ્રદ્ધા છે ! મને ખાતરી છે કે તે ભોગી-વિલાસી બનશે અને તેમની સાથે તે સમયે તમે સર્વ રાજપુતો પણ એનું દ્રષ્ટાંત લઈ અનુકરણ કરશો. હાય ! આખરે માતૃભૂમિના પવિત્ર અને

ઉભય બંધુ યશમાં કલાંક લગાડશે ! માટે હું જતાં પહેલાં તમે સર્વ પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવડાવવા માગું છું કે “મેવાડ ભૂમિ નહિ નમે.” તમે પ્રતિજ્ઞા લઈ એ વિપેની ખાત્રી આપશે તોજ મારો આ માતૃભૂમિને માટે જન્મેલો અવતાર સફળ થશે ગણાશે અને અત્યારેજ મારો આત્મા આનંદથી પ્રભુના દ્વાર તરફ પ્રયાણ કરશે.”

સહુબરરાજે મહારાણા રાજપુત કુલભૂષણ પ્રતાપના ચરણને સ્પર્શ કર્યો અને કહ્યું કે “ મહારાજાધિરાજ ! હું તેમજ મારા સંતાનો મેવાડપતિના દાસ થઈ તેના ચરણની હમેશ સેવા કરીશું, હું આપના પવિત્ર ચરણને સ્પર્શ કરી આ સર્વ સમક્ષ વીર ખાખ્યા રાવળના પવિત્ર સિંહાસનની પ્રતિજ્ઞાથી કહું છું કે “ મહારા જીવન પર્્યંત રાજકુમાર અમરસિંહને કદી કલાંકિત થવા દઈશ નહિ, મારા દેહમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી મેવાડને નમવા દઈશ નહિ, અને જ્યાં સુધી મેવાડની ભૂમિ પૂર્વવત્ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર થશે નહિ; ત્યાં સુધી મહારાણા આ કુટીરમાંજ નિવાસ કરશે, સુવર્ણ પાત્રમાં લોજન-પાન કરશે નહિ, કોમળ શય્યામાં શયન કરશે નહિ અને દાઢી મુછનું મુંડન કરશે નહિ.”

રાજકુમાર અમરસિંહ એ પ્રતિજ્ઞાને સંમત થતાં જણાવ્યું કે, “ પિતૃદેવ ! જગતમાં જેટલી પવિત્ર વસ્તુઓ છે તેણે સ્મરણ કરી હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે “ મહારા દેહમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી હું માતૃભૂમિની સેવા કરીશ, અને મેવાડને કદી નમવા દઈશ નહિ.”

સર્વ રાજપુત સામંતો એકે અવાજે પોકારી ઉઠ્યા “અમે સર્વ પણ એ પ્રતિજ્ઞાને જીવનપર્યંત પાળીશું” “જય મહારાણા પ્રતાપનો જય.” “જય માતૃભૂમિ મેવાડનો જય”

અહા ! શો આનંદ ! મહારાણા પ્રતાપના મુખ ઉપર કેઈ અલૌકિક પ્રકાશ જણાયો. તેના વ્યાધિગ્રસ્ત મુખ ઉપર હાસ્યની અનેરી પ્રભા ઝળકી ઉઠી. તે બોલી ઉઠ્યા. “અહા ! આનંદ ! આનંદ ! અનહદ આનંદ ! આ આનંદની તુલના નથી ! મારા બહાલા સિસોદિયાઓ ! ઓ મારી મેવાડ માતા ! તમે હવે મને રજા આપો ! હવે મારો આત્મા સંતોષ પામ્યો છે. હવે હું આનંદપૂર્વક પ્રાણ ત્યાગ કરી શકીશ. મારી બલી મેવાડ-માતા ! તને મારા છેલ્લા પ્રણામ છે !”

પ્રતાપની જીંદગીનો છેવટનો સમય છે. તેનાથી બોલાતું નથી છતાં બહુ હજી કાંઈ રહી જાય છે એમ ધારી જેટલી શક્તિ હતી તે બધી એકઠી કરી જતાં જતાં બોલ્યા “બહાલા ખંધુઓ ! હું જાઉં છું લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પાળજો ફરી એક વાર બોલો. “મેવાડ ભૂમિ નહિ નમશે !”

સર્વ સામંતો ગરજી ઉઠ્યા. “મેવાડ ભૂમિ નહિ નમશે !” “જય મહારાણા પ્રતાપનો જય.”

આ ગગનચેદી જયધ્વનિ સાંભળી પ્રતાપનો આત્મા સમસ્ત ચિંતા, સંઘર્ષ કષ્ટ, અને અનેક શંકાઓથી રહિત થઈ, પરમાનંદ પૂર્વક, સ્થુળ દેહનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગે સિધાવ્યો ! પ્રતાપ રૂપી પ્રચંડ સૂર્ય અસ્ત થયો ! કઠોર કાળે વીરનરરત્ન પ્રતાપને ઝડપી લીધો ! પૃથ્વી ઉપર ઘોર વિષાદ-અધકાર પથરાઈ રહ્યો !

ગયો ! ગયો ! તે ભારતમાતાનો અણુમોલો પુત્ર ગયો ! ભારત માતાના નરરત્નની હારમાળામાંથી અમૂલ્ય હિરોહણ્ય ગયો !

તેમનું પંચભૂતનું શરીર પંચભૂતમાં મળી અદ્રશ્ય થઈ ગયું, પરંતુ તેની અલૌકિક વીરતા, અચળ પરાક્રમ. અનુપમ કૃષ્ટ સહન કરવાની શક્તિ સાથે અસાધારણ માતૃભૂમિ પ્રત્યેનો પ્રેમ; આજે સર્વ ભારતવાસીઓના હૃદયમાં કેતારાઈ રહ્યા છે. આજે અખિલ ભારતવર્ષમાં તેનો આત્મા અમર થઈ ગયો છે.

ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! ઓ વીરનરરત્ન પ્રતાપ ! તારા જેટલાં ગુણ-ગાન ગાઈએ તેટલાં ઓછાં છે !

વીર-યુવક.

રાત્રિનો સમય હતો. આકાશમાંથી ચંદ્ર પોતાની શીતળ-મયી દ્રષ્ટીથી પૃથ્વીને આચ્છાદિત કરી રહ્યો હતો. સર્વત્ર શાન્ત હતું. ઘોર અરણ્ય હતું. નર્મદાતટે કુદરતની કળાનું અવલોકન કરતો કોઈ યુવક બચ છે. તેના તેજસ્વી મુખાવિંદ ઉપર આશાના કિરણો પ્રસરી રહ્યાં હતાં. તેના મુખ ઉપર ઉત્સાહ હતો. હાસ્ય હતું. સામે દેખાતા ઉન્નત ગિરી ઉપર ચઢવાનો તેણે વિચાર કર્યો.

શત્રુઓને કૂર કાળ જેવા જણાતા શ્રીમંત બાહુરાવ પેશ્વા પોતાની વિસ્તીર્ણ સેના સાથે મુકામ કરી પડ્યો હતો. આપણો યુવક પણ તે સેનાનો સૈનિક હતો. ચાલાક બાહુરાવ દરેક સૈનિક ઉપર દેખરેખ રાખતા, તેમાં જે કોઈ વીરરત્ન છુપાઈ રહ્યો હોય તે તરત નીકળી આવતો-બાહુરાવ તેને પિછાનતો. એથી તરત તેને ઉચ્ચ વિશ્વાસપાત્ર જગ્યા આપી

કર્તવ્યનું પ્રજા આપતો. આપણો યુવક બાજરાવને કોઈ શૂર-વીર રણમદ્દલ, તેજસ્વી અને માતૃમેહી જણાયો. દરેક વિપદ-કાળે એ યુવક પોતાની સ્વામીનિષ્ઠા, બુદ્ધિચાતુર્ય વગેરેથી બાજરાવના ઉત્સાહમાં કોઈ ઓરજ વધારે કરતો હતો.

ઉન્નત ગિરી ઉપર જતો પેલો યુવક કેટલેક દુર ફરીને જાણે પોતાની છાવણી તરફ જતો હતો. પોતે પ્રપ્રુલ્લિત હોઈ આસપાસની સર્વ કુદરતને આનંદમયી દેખતો હતો, અને એથી પોતાના આનંદમાં વધારે થતો હતો. પોતે અનિમિષ નયનોએ નૈસર્ગિક સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય નિહાળતો, ખીબા દિવસના યુદ્ધ વખતે કેવી રીતે માતૃભૂમિનું રક્ષણ કરવું વગેરે ઉન્નત વિચાર કરતો કરતો તે ચાલ્યો જતો હતો.

યુવક સ્થંભ્યો. બોલી ઉઠ્યો “આ શું આકંઠ? અપ્રસોસ ! હે, નિષ્કુર કાળ ! તું આ કોઈ નિર્દોષ અખળાને શા માટે ત્રાસ આપે છે? નહિ, નહિ, આ તો કોઈ નીચ નરાધમને હાથે સપડાએલી હિન્દુ સ્ત્રી પોતાના પતિવૃત્તનો ભંગ થતો જોઈ રક્ષણાર્થે તરફડતી કારમી કીકીયારી પાડતી જણાય છે !

તેના મુખ ઉપરનો આનંદ-ઉત્સાહ ઉડી ગયાં. તેનું આનંદિત મુખ ક્રોધમય રાતું થઈ ગયું. સૃષ્ટિસૌન્દર્ય નિહાળતી આંખો આવતા શબ્દ તરફ અનિમિષ જોઈ રહી. રણધેલી સમશેર ખડી થઈ ગઈ. અશ્વ પણ આ દ્રશ્ય જોઈ તૈયાર થયો.

યુવક, જ્યાંથી શબ્દ આવ્યો હતો ત્યાં આવ્યો. શું જોયું? એક નિરાધાર અખળા દુષ્ટ મોગલોના હાથમાં તરફડતી જણાઈ. અખળાના રક્ષણાર્થે એ વીર મરાઠાઓ લડતા લડતા પડ્યા

હતા. શિયળ ભંગને સમય નજદીક આવતો જોઈ પેલી યુવતિ પ્રભુવા કાલાત્રાલા કરવી પોતાનું પતિવૃત્ત સચવવા પ્રાર્થના કરવી હતી. પ્રભુએ તેની આ સાચી પ્રાર્થના સાંભળી પેલા વીર-યુવકને રક્ષણાર્થે મોકલી આપ્યો. વીર-યુવક આવ્યો. ત્રાડી ઉઠ્યો:—

“ઓ નિઝ્ય નરાધમો ! આ શું ? એક અબળાને કપટ-બળમાં ફસાવવાનો પ્રયત્ન ? અને તે અત્રે મારી નજર આગળ ? તમને ભાન નથી કે આ બહાદુર બાહુરાવ પેશ્વાનો મરાઠો સૈનિક પોતાની માતૃભૂમિના ગૌરવ માટે—મારી માતૃભૂમિમાં રહેનાર કોઈ પણ ભાઈ કે ભગિનીનીનું ગૌરવ બચ તો તે મારી માતૃભૂમિનુંજ છે એમ માની—પ્રાણની પરવા ન રાખશે ! સત્વર અહિંથી ચાલ્યા જાઓ નહિ તો આ શત્રુનું લોહી પીવા તૈયાર થએલી સમશેર તમારો કચ્ચરઘાણ વાળી દેશે. ”

વીર બાહુરાવનું નામ સાંભળતાંજ મોગલો ધ્રુજવા લાગ્યા; પરંતુ કાંઈક હુંશિઆરી આવી. યુવક એકજ છે, અને આપણે તો ચાર છીએ, એમ ધારી તેઓ યુવકને મારવા તૈયાર થયા. ખરેખર ! અધમ માણસો પોતાનું દુષ્કૃત્ય પાર પાડવા ગમે એટલું પાપ થાય તે ન જોતાં કેટલાઓ નિર્દોષના ગળાં કાપતાં અચકાતા નથી !

કોઈ પણ વીરની આગળ બિચારી નિર્દોષ અબળાનું સક્તિ-ત્વ જતું હોય—શિયળ ભંગ થતું હોય, છતાં તે જોઈ રહે તો તે વીર નથી પરંતુ બાયલો છે. તેણે પોતાની માતૃભૂમિ કુબ લજાવી છે. તેણે દેશનું આધેલું નિમક હસંમ કર્યું છે. પેલા વીર સૈનિકને સિઆર આવ્યો “હું માતૃભૂમિના ગૌરવ માટે

મરી ફીટવાની પ્રતિજ્ઞાએ આ હેશમાં 'પૂરું' છું; અને મારી નજર આગળ આ બનાવ બને એ મને ન છાજે ! એમાં માતૃભૂમિનું ગૌરવ નષ્ટ થાય છે ! ”

તેણે પોતાની શત્રુવિહોણી સમશેર હાથમાં લીધી. આર યોદ્ધાની સામે એકલો હોવા છતાં પોતાની માતૃભૂમિના ગૌરવ માટે એક અબળાનું અનિવાર્ય સંકટ નિવારવા માટે હામ ભીડી. યુધ્ધ શરૂ થયું. કેટલાઓ ધા વાગ્યા. છતાં જે વીરની રંગેરંગમાં એકજ ધબકારા; જેની નજર આગળ એક વસ્તુ, જેના હૃદયમાં એકજ વાંચ્છના; કે અબળાનું સતિત્વ જતું અટકાવવું-માતૃભૂમિનું ગૌરવ દિપાવવું. તે વીર પાછો પડ્યો નહિ.

કેટલાક વખત સુધી ઘોર અરણ્ય શુનકાર થઈ ગયું. કેવળ શસ્ત્રોનોજ અવાજ. પશુ-પક્ષીઓ પણ પોતાના રહેઠાણમાં બેસી ગુપચુપ યુદ્ધ જોઈ રહ્યા. પેલી અબળા-સંકટના સમુદ્રમાં ફસાયેલી યુવતિ-આવનાર વીર-યુવકમાં બળ વધે અને શત્રુને મારી પોતાની લાજ રાખે એવી પ્રાર્થના કર્યા કરતી હતી.

અરે ! દૈવ ! પશુ-પક્ષીઓ ઘડીલર કલ્લોલ કરી પોતાના માળામાં વીરઅશ્રુ વહેવરાવતા જણાયા. આકાશમાંનો ચંદ્ર ઘડીક પ્રખુલ્લ મુખે વીર-યુવક તરફ જોઈ નિરાશ થએલો જણાયો. આરે ભોગલોને મારી પેલો વીરયોદ્ધો પોતાને થએલા ધા અસહ્ય થવાથી પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. વીરની છત થઈ તે વખતે સર્વત્ર કલ્લોલ જણાતો હતો, પરંતુ જ્યાં તેને પૃથ્વી ઉપર પડેલો જોયો કે તરત આકાશમાંનો ચંદ્ર પણ નિરાશ થએલો જણાયો. પેલી યુવતિ એક છલંગ મારી પોતાના પ્રાણહાતા-શિયળના રક્ષણકર્તા-ની પાસે ફોડી ગઈ.

શું જોયું ? નિરાશ ! યુવતિની સર્વ અમર આશા નિરાશ ! યુવતિ રૂદ્ર સ્વરે રોવા લાગી. યુવકમાં કાંઈક ભાન આવતું જણાયું. યુવતિ સેવા કરવા લાગી. યુવકે પોતાની આંખ ઉઘાડી. સામેજ યુવતિને પોતાની સેવા સુશ્રુષા કરતી જોઈ. તેનું સુખ કાંઈક આનંદમય જણાતું હતું. યુવતિ અનિમિષ નયને તેની નજર તરફ ટગર ટગર જોઈ રહી. તેની આંખમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવો વરસતો હતો. યુવતિ રૂદ્ર સ્વરે બોલી “કેવળ મારે માટેજ આ—” બોલતાં બોલતાં યુવતિની છાતી ભરાઈ ગઈ તેનાથી ન બોલાયું.

આ જોઈ પેલો યુવક બોલી ઉઠ્યો “નહિ, નહિ, પ્રિય ભગિનિ, કેવળ મારા કર્તવ્ય માટેજ ! મારી માતૃભૂમિના ગૌરવ માટેજ !” યુવકથી બોલાતું નથી. તેની જીભ ખેંચાવા લાગી. તેના શરીરમાં અસહ્ય વેદના થતી હતી. લોહી બધું વહી ગયું હતું. તે ફરી એકવાર બોલ્યો. “પ્રભો ! મારી માતૃભૂમિમાં રહેતી આવી નિરાધાર ભગિનીઓનું રક્ષણ કરજે ! ખડેન ! હું જાઉં છું. રોવાનું કાંઈ કારણ નથી. મેં જે કયું છે તે કેવળ મારા કર્તવ્યને આધિન થઈ મારી માતૃ-ભૂમિને માટેજ ! હે જનની જન્મભૂમિ ! મારા તને છેલ્લા વંદન હો ! પ્રણામ હો !.....”

ધન્ય છે વીર-યુવક તને ધન્ય છે ! જે ભૂમિમાં સેવા કાર્યે-પોતાના કર્તવ્યને માટે-પ્રાણ આપનાર બહાદુરો પડેલા છે, તે ભૂમિનો ઉદ્ધાર કેમ ન થાય ?? બાજીરાવે વાત જાણી. આખા સૈન્યમાં વાત પ્રસરી ગઈ. સર્વ પ્રથમ તો નિરાશ થઈ ગયા. કારણ પોતાના સૈન્યમાંથી બાજીરાવનો એક યુનંદો યોધો આલ્યો ગયો હતો; પરંતુ બ્યારે તેઓએ અથઈતિ વાત જાણી ત્યારે બાજીરાવ તેમજ સર્વના સુખમાંથી એકજ ઉદગાર “ધન્ય છે ! વીર-યુવક ! તને ધન્ય છે !

પ્રતિજ્ઞા-પાલક !

મહારાષ્ટ્રનો એક મરાઠા-વીરયુવક પોતાની માતા સમક્ષ ઉભો છે. તેનું મોં રાતું ચણેાડી જેવું છે. આંખો વિકાળ વાઘ જેવી બની છે. હોઠ ધ્રુજે છે. પોતાની માતાને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરીને તે યુવક બોલ્યો:—

“માતાજી મને રજા આપો. તમારી જો આજ્ઞા હોય તો અત્યારે તે દુરાત્માને આ મૃત્યુલોકમાંથી સદાને માટે વિદાય કરી દઉં. તે દેશફોહી, નીચ્ય, નરાધમ, જાહવરાવને ત્રણ દિવસમાં મારી નાંખી મારા પિતા પ્રત્યેનું વેર લેવાની મેં દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. માતા, સત્વર રજા આપો મારા કર્ણો તમારી રજાના અવાજે સાંભળવા તટ્પી રહ્યા છે. તમે ફક્ત “હા” આટલુંજ કહો તો બસ છે. આ વિશ્વાસરાવની સમશેર તેનું લોહી પીવા તનમનાટ કરી રહી છે. મને જલદી રજા આપો. માતા ! મારી પ્રતિજ્ઞા પાળતાં હું મારા પ્રાણની પણ પરવા ન કરીશ ! તેણે મરાઠા જાતને દગો દઈ આ માતૃભૂમિમાં જન્મી બદનામ કર્યું છે. માતા ! મને જલદી રજા આપો.”

વિશ્વાસરાવની માતા વિચારમાં પડી. એક મન કહેતું કે “હુમણાજ જઈને શત્રુને નકવાસી બનાવી દે” ત્યારે બીજું મન કહેતું કે “બનેલી બીના વિસરી જઈ માતૃભૂમિની સેવા કરી સ્વામીનિષ્ઠાથી નોકરી કરવી. ઇશ્વર દુષ્ટોને દંડ દેશે” આખરે વિશ્વાસરાવના બહાદુરી ભયાં વચનથી તેની પ્રતિજ્ઞા ન તોડવી એ વિચારથી માતાએ રજા આપતાં આશીર્વાદ આપ્યો “ઇશ્વર તારૂં કલ્યાણ કરે”

વિશ્વાસરાવ માતાની રજા લઈ ઘોડેસ્વાસ થયો. તેને રસ્તામાં એક બસુસે પાકીટ આપ્યું. તે વાંચતાંજ તેનો ગુસ્સો કાળુમાં ન રહ્યો. તે પોકારી ઉઠ્યો “ઓ નિઝ્ય, તને લાન નથી કે આ વિશ્વાસરાવ તારું માથું લેવાજ આવે છે. છતાં તું કપટ કરી ખોટી સહીથી સભામાં આવવાનું આમંત્રણ કરે છે? થાક રાખ! આ વિશ્વાસરાવ તારા ત્રણ દિવસમાં ત્રણ લેવા પોતાના ત્રણની પરવા ન કરશે !

વિશ્વાસરાવનો પિતા માનાશ્રાવ માળવાનો ઉદ્ધાર કરનાર-મહારાષ્ટ્રમાં સ્વરાજ સ્થાપનાર-વીરમરાઠા કુલભુષણ શિવાશ્રીનો એક ખડાદુર સ્વામીભક્ત સરદાર હતો. તેનો શિવાશ્રીના ખીબ સરદાર બહવરાવે કેવળ માનાશ્રાવની સરદારી લેવાના ક્ષણીક-દૂષ્ટ લોભથી કપટ કરી નાશ કરાવ્યો હતો. પોતાના પિતાના થએલા અકાલ મૃત્યુથીજ વિશ્વાસરાવે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે “ત્રણ દિવસની અંદર મારા પિતાને મારનાર દૂષ્ટ બહવરાવનો નાશ કરવોજ.”

ઘાડું જંગલ છે. વનચર વિકાળ બનવરોના ભયંકર અવાજથી આખું જંગલ કંપી રહ્યું છે. વિશ્વાસરાવ એ જંગલમાં એકજ વાસ નાથી માર્ગ કાપી રહ્યો છે. તેને થાક વધારે લાગ્યો હતો. પોતાનો અશ્વ પણ થાકેલા જણાયો. તેણે એક કેાતરમાં મોટાં ઝાડ નીચે આરામ લેવાના વિચારથી ઘોડો ઉભો રાખ્યો. નીચે ઉતર્યો. ઘોડાને ચરતો ખુકી પોતે આરામ લેવા સુતો. આ નિર્જન સ્થાનમાં કોઈની વાતચીતનો અવાજ આવતો સંભળાયો. વિશ્વાસરાવ એક ચિત્તથી સાંભળવા લાગ્યો. ઘડીમાં તિરસ્કાર તો ઘડીમાં ગર્વમય હર્ષ થતો હતો. વાતચીત બંધ થઈ. વિશ્વાસરાવ પણ અચાફ થયો.

શૂરા શિવાજીએ આજે દરબાર ભર્યો છે, સર્વ શાન્ત બેઠા છે, એટલામાં શિવાજી બોલ્યા:—“બહાલા સરદારે ! આપણા એક ચુસ્ત માતૃભૂમિના સાચા સેવક સરદાર માનાજીરાવનો લૂંટારાઓએ નાશ કર્યો છે, એથી આપણે એક ભડવીર સરદાર ગુમાવ્યો છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ તેનો પુત્ર રાજકોહી થઈ દુશ્મનમાં ભળી ગયો છે. એવા ચાક્રસ સમાચાર મળ્યાથી મારે વિચાર સ્વર્ગસ્થ સરદારની પદવીએ બહાદુર બદલવાની નિમણુક કરવાનો છે. પ્રથમ મારે વિચાર તેની પદવી પોતાના પુત્રનેજ આપવાનો હતો, કારણ હું નોતો ધારતો કે એક સ્વા-મિનિષ્ઠ-વખત આવે માતૃભૂમિને માટે પ્રાણ આપવા સદા તૈયાર હતા એવા-વીરસરદારનો પુત્ર આવા નિચ્ચ હૃદયનો નિકળશે !”

દરબારના એક ખુણે બેઠેલા વિદ્યાસરાવથી આ બોલો ન સહી શકાયા. તે ઉભો થયો. બોલવા લાગ્યો. “મહારાજાધિરાજ ! આપના પરમ સ્વામીભક્ત સરદારનો રાજકોહી નિચ્ચ હૃદયનો પુત્ર આ ઉભો છે. રહાયે તો એને કેદ કરે કે રહાયે તો એને સૂળીએ ચઢાવે ! મહારાજ ! આપનો હું પુત્ર છું. મારે ગુહનો હોય તો તમે જે શિક્ષા કરે તે સહવાને સદાને માટે આ સેવક તૈયાર છે; પરંતુ વિચાર કરજો કે રાજકોહી હું છું કે, મારા પિતાને કપટથી મારી નખાવી આપની આગળ કપટભળ રચી નિમકહરામ બની કેવળ બીબનો હોદ્દો લેવાની તુચ્છ અભિલાષાથીજ મારી ગરીબ હિન્દુ ગાયના-મારાં પરમ પૂજ્ય માતૃશ્રીના-કે જેણે કાયા, વાચા, અને મનસા કદી પણ પાપકર્મ કર્યું નથી, જેની એકજ લગની, ફક્ત પતિવ્રત સિવાય બીજું કશુંજ નહિ; તેના-ઉપર વૈધવ્યતાનો જે દુષ્ટે બુલમ વરસાવ્યો છે, તે દુષ્ટ-પાકો રાજકોહી-નરાધમ સરદાર બદલવા છે તે !

મહારાજ શિવાજીરાવ વિચારનાં આંદોલનમાં ગોથાં ખાવા લાગ્યા. જાહવરાવ ધ્રુજતા અવાજે શિવાજીરાવને સમજાવવા લાગ્યો. અને પોતાની કપટજાળમાં શિવાજીને પૂસાવી વિશ્વાસરાવ પાકો રાજકાઠી છે એમ નક્કી કર્યું. શિવાજી વધારે કોપાયમાન થયા. મને વિશ્વાસરાવને સૂળીના માંચડે ચઢાવવાનો હુકમ થયો.

એક નિર્દોષ માતૃભૂમિના સેવકની છેલ્લી આશી જોઈ જાહવરાવનો સેવક સંભાળી ઉભો થયો, અને તેણે જાહવરાવની કપટ જાળરૂપી ખારીનાં ખારણાં ખુલ્લાં કરી દીધાં. તેમાં પોતાની સાથેજ ખીજા આઠ સરદારોને લૂંટારાનો વેશ લેવરાવી જાહવરાવે કપટથી ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરી માનાજીરાવને મારી નાખ્યાના તેમજ ખીજાં અનેક કુકૃત્યો શિવાજી આગળ જાહેર કર્યાં. શિવાજીરાવ, જાહવરાવની પ્રપંચજાળ જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. આટલી બધી હુદપાર નિષ્કુરતાથી ઉસ્કેરાઈ શિવાજીએ તેને કેદ કર્યો.

વિશ્વાસરાવ પ્રત્યે આવા ખોટા વિચાર લાવવાથી શિવાજીએ તેની માફી માગી. વિશ્વાસરાવે પોતાની પ્રતિજ્ઞા મહારાજને વિદિત કરી. તરત પ્રતિજ્ઞાનું પાલન થયું; અને એક માતૃભૂમિના સાચા પુત્રે પોતાના પિતાનું નામ અમર કર્યું. ધન્ય છે એની પ્રતિજ્ઞા-પાલક શક્તિને !

વીર ક્ષત્રાણીનું શૂરાતન.

મેવાડભૂમિમાં આજે ચોમેર ગમગીની પ્રસરી રહી છે. મેવાડ માતાનો સાચો સેવક વીર સમરસીંગ પોતાના પુત્ર કણુદેવને પોતાની સ્ત્રી કર્માદેવીને સાંપી મરણ પર્યંત તેનું રક્ષણ કરવાનું કહી દિલ્હીના સમરાંગણમાં માતૃભૂમિને માટે અમર નામ કરી વિદાય થઈ ગયો છે. કર્માદેવી પાટણની કુંવરી હતી. એનામાં વીર બાપ્પા રાવળના વંશજોનું શૌર્ય પ્રકાશતું હતું. એક સ્ત્રી બતી છતાં યુદ્ધ કુશળ હોઈ અમર સીંહના ગયા પછી પોતે ઘણીજ સારી રીતે રાજ્ય કારભાર ચલાવતી હતી. દિલ્હીના યુદ્ધમાં શાહબુદ્દિન હત્યો. પૃથ્વિ-રાજને કેદ કર્યો. આ જોઈ કેટલેક વર્ષે કુતુબુદ્દિન મેવાડ ઉપર ચઢી આવ્યો. સ્વતંત્રતાની આરસી રૂપ મેવાડભૂમિ હજી કોઈને નમી ન હતી અને નમશે પણ નહિ એની ખાત્રી આપવા પગલર તૈયાર જણાતી હતી. કુતુબુદ્દિન મેવાડ ઉપર ચઢી આવે છે, અને કયાંતો રાજરાણી કર્માદેવીએ બતે કુતુબુદ્દિનને વિજય માળા આરોપવી અથવા કયાં તો પોતાના પ્રાણ બચાવવા પહાડોની ગુફા સોધવી. એ સિવાય ત્રિજો રસ્તો નથી એમ સર્વને જણાવા લાગ્યું.

સમરસીંગની અર્ધાંગના કે જેની રંગેરંગમાં ક્ષાત્રતેજ લલકરતું હતું, જેની આંખમાંથી અગ્નિના તણખા ઝરતા હતા, જેનું સર્વ અંગ શૌર્યથી કંપતું હતું; તે આખીનાથી સળગી ઉઠી. પાટણની પુત્રિ અને મેવાડની રાજમાતા તે વિધર્મી શત્રુને વિજયમાળા પહેરાવે? જ્યાં સુધી એ મેવાડની દેવી

સ્વરૂપ કર્માદેવી જીવતી હોય, જ્યાં સુધી શૂરા મેવાડીસિંહોના શરીરમાં લોહી વહેતું હોય, જ્યાં સુધી એ વીર મેવાડ ભૂમિમાં પોતાના પૂર્વજોનું શૂરાતન પ્રકાશતું હોય; ત્યાં સુધી મેવાડની એ વિધવા માતા શત્રુને કદી નહિ નમે તે નહિજ નમે !

રાજમાતા મુંઝવણમાં પડી. તેના શૂરા સામંતો રાજકુવરના રક્ષણાર્થે પળવારમાં હલાલ થઈ જવા તત્પર હતા; પરંતુ તેમની ગુન્નસ કેટલી ? ક્યાં અસંખ્ય શત્રુદળ અને ક્યાં સુક્રીભર મેવાડીઓ ! વીર કર્માદેવીને એક વિચાર સૂજ્યો. તેણે તેના બહાદુર શૂરા રાજાઓ, સામંતો વિગેરેની સલાહ લીધી. સર્વ વીરો સલામાં બેઠા બેઠા રાજમાતા શી આજ્ઞા આપે છે તે સાંભળવા તત્પર હતા. રાજમાતા આવ્યાં. બેઠાં. પોતાની ઉપર આવેલી આફતથી ન ડરતાં કોઈ વીર રાજપૂતને શરમાવે એવું બોલવું શરૂ કર્યું. વીરમેવાડીઓમાં કોઈ અલૌકિક ઉત્સાહ પ્રેરવા લાગી. ક્ષણિક વારમાં શાન્ત દરબારમાં ઘોર ગર્જના થઈ રહી. બહાદુર સામંતોમાં અજબ તેજ પ્રકાશવા લાગ્યું. તેમનાં હથિઆરો ઉછળ્યાં.

રાજાઓ અને સામંતો શરમીઠા પડી ગયા. મેવાડની એ સિંહણુ સ્વરૂપી કર્માદેવીએ પોતાની સરદારી હેઠળ યુદ્ધ કરવું જાહેર કર્યું. આ બીનાથી સર્વ પ્રબળનો રાણીની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. રણમાં જવા સૈન્ય તૈયાર થયું. મોખરે રાણીજી ઉભાં. રાજમાતા સાથે તેની કર્મરે લટકતી સમશેર, ડાબી બાજુએ ખંજર અને શત્રુના કાળજાં લેદનાર વીર ભાલો વિગેરે, વીર સમરસીંગના તેજદાર અશ્વ ઉપર શોભી રહ્યાં છે. રાજમાતાના પ્રબળનો ઓવારણુ લેવા લાગ્યાં. વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષો શુભાશિષ આપવા લાગ્યાં. સર્વજનો પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે “હે

પ્રભો ! અમારી આ રાજમાતાને વિજયમાળા પહેશવળે” પ્રબવર્ગના પ્રણામ ઝીલતી, પોતાના મહેલ, બગીચા તેમજ નગરને છેલ્લા પ્રણામ કરતી, પોતાના પતિદેવની આરાધના કરતી એ બહાદુર ક્ષત્રાણી રણમેદાને આવી પહોંચી.

કુતુબુદ્દિન તૈયારજ હતો. તેને તો રાજપુત રાજાઓને વીણી વીણી મારીને રાજ્ય કબજે કરવાં હતાં. ઉભય પક્ષના માણસો સમશેર અને ભાલાથી ભેટ્યાં. દારૂણ યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું.

કેટલાક દિવસ યુદ્ધ ચાલ્યું. બન્ને પક્ષના કેટલાઓ સૈન્યની પાયમાલી થઈ ચુકી. કુતુબુદ્દિનના અસંખ્ય સૈન્યમાં ઘટાડો જણાતો નોતો; પરંતુ મૂઠ્ઠીભર મેવાડીઓને માણસ ખુટવા લાગ્યાં. આંગળીને વેઢે ગણી શકાય એટલાજ મેવાડીઓ હવે બાકી છે. રાજપુતોની લઢવાની સામગ્રીઓ પણ ખુટી ગઈ છે. વીર કર્માદેવીનું હૈયું પોતાના વીર સુલટોના સળ પડતાં જોઈ કંપી ઊઠે છે, પરંતુ તેના પતિદેવના હથિઆરો પોતાના શિથિલ થતા મનને વિરત્વ આપી જાગૃત કરી પુરૂં ઉત્સાહીત કરે છે.

લડાઈનો છેલ્લો દિવસ છે. વીર ક્ષત્રાણીએ હરેક સૈનિકને હુકમ કર્યો કે “ક્યાં તો માતૃભૂમિને માટે યુદ્ધમાં ખપી જઈ પાપીઓના હાથમાં ન સપડાતાં એકેએક ક્ષત્રિય વીરના ઉજ્જ્વલોહીથી દેવી ચંડિકાનું અપ્પર ભરવું; કે ક્યાં તો મેવાડનો વિજય ધ્વજ ગગનમાં પ્રરકાવવો ! સ્વતંત્રતા ન ગુમાવવા માટે બહેતર છે આપણા દેહના રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા કરવા ! બસ. એકજ આજ્ઞા. “ક્યાં તો મારવું કે ક્યાં તો મરવું.” આજે શૂરા મેવાડીસિંહોમાં કોઈ અલૌકિક તેજ પ્રકાશતું હતું. વીર ક્ષત્રાણી કર્માદેવીએ દેવી લવાનીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. ક્ષત્રિય દળ

“હરહર મહાદેવ” “દેવી કર્માદેવીનો જય” “રાણા સમસીંગનો જય” વિગેરે જયઘોષથી શત્રુઓનાં કાગળાંમાં શબ્દોડી પી ઘા કરતું મેદાને આવી પહોંચ્યું. શત્રુઓ ધ્રુજી ઉઠ્યા. તેમને આજનો દિવસ ભયંકર લાગ્યો. ખરેખર ! ભયંકરજ હતો.

ઉભય સૈન્ય વચ્ચે અતુલ ઘોર સંગ્રામ ચાલ્યું. રાણીએ માતા ભવાની માફક કતલ ચલાવી શત્રુસેનાને ગભરાવી નાંખી. રાણીનું આ શૂરાતન જોઈ બહાદુર મેવાડીસિંહો પણ ગાબ્યા. પૂરા વેગથી ઝડપ્યા. શત્રુ સેનામાં ભંગાણુ પડ્યું. રાજપૂત સૈન્ય આગળ ધસ્યું. શત્રુઓની છાવણી નજદીક આવી પહોંચ્યું પોતાના તંબુમાં મેવાડની વીર ક્ષત્રાણીને ખેસાડવાની અભિલાષા રાખનાર કુતુબુદ્દિન મુઠ્ઠીઓ વાળી નાઠો. રાજપૂત સૈન્યે જોતજોતામાં આખા દુશ્મનોના લશ્કરની તેમજ છાવણીની દેવડીદાણાદાણુ કરી નાંખી. મુઠ્ઠીભર મેવાડીઓએ અજબ શૌર્ય વાપર્યું. રાણી કર્માદેવી વિજય ધ્વજ ફરકાવી પોતાના ઈષ્ટદેવ પતિની આરાધના કરતાં નગર તરફ વળી. એ બહાદુર મેવાડની સિંહણે પતિનું નામ રાખ્યું એટલુંજ નહિ પરંતુ અમર કર્યું. ક્ષત્રાણીનો ટેક સાચવ્યો. પોતાની માતૃભૂમિનું ગૌરવ દિપાવ્યું.

ધન્ય છે! એવિરલ વિભૂતિઓને પેદા કરનાર મેવાડ ભૂમિને! એ ભારતમાતાને ! અને એ ક્ષત્રિય વંશને ! વીર ક્ષત્રાણી કર્માદેવીની સમસ્ત જગત આજે પ્રસંશા કરે છે !

વંદન હો મહાત્મા ગાંધીજી !

“ઓ ભારતવાસી નરનારીઓ જાગો, જાગો. તમારી બંધ થયેલી આંખો ઉઘાડો—કુલકરણની નિદ્રા ત્યાગો ! અને જુઓ કે તમારી હિન્દમાતા પોતાની આંખમાંથી શ્રાવણ-ભાદરવો વરસાવે છે. એની ઉપર અખંડ સંકટનાં વાદળો તૂટી પડ્યાં છે. આ જાલીમ સરકાર તેને ગુલામીનાં પીંજરામાં પૂરી પાશવ સત્તાનું બળ અજમાવી રહી છે !

તમારી એ માતાનું હરણ થયું છે. શું તમે સઘળા બાયલા બની એ હુણાયલી માતાને પાપીઓના હાથમાંથી ઉગારી તમારા પ્રત્યેનું રુણ અદા ન કરો ? જો તમે એ માતાને આવા વિપદ સમયમાં સહાય ન કરો તો તમે ખરેખર ! નિમકહુરામ છો એમ કહેવાશે. માટે સર્વ માયાને તથા તમારી એ જનની જન્મભૂમિને ગુલામીના કોરડામાંથી છોડાવો.”

ગુલામીના કોરડાથી સજ્જડ બંધાર્થ ગયેલા ભારતવાસી-ઓના કર્ણમાં એ આર્તનાદ પહોંચ્યો. સર્વ જાગ્યા. પોતાની ઉઘને ઠોકર મારી. લોભને તિલાંજલી આપી. સરકારના જુદમી કાયદાથી ધ્રુજતાં હૈયાં દ્રઢ બન્યા. એ જુદમી કાયદાની સામે થવાની તાકાત આવી, આત્મબળ ખીલ્યું.

હિન્દુસ્તાનને વીર-હાક મારી ઉઘતા સિંહોને જગાડી ભારતરૂપી નંદનવનને ગજવનાર એ કયો શૂરવીર પાક્યો છે ? સેંકડો વર્ષથી જડમુળ ઘાલી પોતાના કહેવાતા જુદમી કાય-

હાઓથી પ્રત્યેક હિન્દીઓને ગુલામીની પાશમાં સપડાવી મોજશોખ માણુનારી એ સદ્ગતનતને ક્રુરબનાર એ કયો હિન્દ માતાનો સપુત છે ? જર્મની જેવા એક બાહોશ રાજ્યને હરાવી પોતાના બળમાં છડેલી એ શસ્ત્રવાન સરકારને હથિ-આરથી નહિ, કપટથી નહિ; પરંતુ પોતાના આત્મબળથી અને ધર્મથી કંપાવનાર એ દેશઘેલો વીરનર કોણ છે ? કેટલાઓ વર્ષ સુધી યુદ્ધ કરી અગણીત હિન્દીઓના લોહીની નીક વહેવરાવીને પણ ન હારી શકે એવી એ પોણીબસો વર્ષથી ઘર કરી રહેલી સરકારને કેવળ સત્યાગ્રહ-આત્મભોગ-“મારવું નહિ પણ મરવું” ના અચળ અહિંસાના ધાર્મિક સિદ્ધાંતથી એક વર્ષમાંજ હરાવવાનું બીડું ઝડપનાર એ કયો શૂરવીર સિંહ છે ? એને કયા નરવીરની ઉપમાં અપાય ?

એ શૂરવીર તેજ પાક્યો છે કે જેનામાં જગતના એકેએક બહાદુરોનું પવિત્ર લોહી વહે છે, અને પોતાની માતૃભૂમિને માટે પ્રાણનું બલિદાન આપનાર દરેક વીરોનું વીરત્વ ઝબુમી રહ્યું છે ! એ હિન્દ માતાનો સપુત તેજ છે કે જેણે પોતાના સત્યાગ્રહના અણુમોલા શસ્ત્રથી હિન્દીઓને નિડર બનાવી આફ્રિકામાં મોટી છત મેળવી સમસ્ત હિન્દને પણ તે પાઠ શીખવી આત્મબળનો ધાર્મિક પંથ બતાવ્યો ! એ દેશઘેલો વીરનર તેજ છે કે જેણે પોતાની માતૃભૂમિને માટે ધન-દોલત, સગાસંબંધી તેમજ પોતાના પ્રાણનીએ પરવા ન કરતાં એકજ લગનિથી સમસ્ત જગતને દિંગ કર્યું છે, અને ન ધારેલું શૂરાતન હિન્દીઓમાં પ્રકટાવ્યું છે ! એ સિંહ તેજ છે કે જે આજે પોતાના નિઃસ્વાર્થી કર્તવ્યને લઈને હિન્દુ-સ્તાનનો તાજ વગરનો શિરતાજ-રાજ્ય મનાય છે, અને જેનો કાર્યક્રમ હિન્દની સદ્ગતનત્ત અને નોકરશાહી એકી ત્રદે નિહાળી

રહી છે, જેના અવાજથી તેઓનાં હૃદય ગગડી જાય છે !
એ વીરને તેનીજ ઉપમાં અપાય કે જે નરરત્નમાં અખુટ
માતૃપ્રેમ, અસાધારણ વાતસલ્યભાવ, અનુપમ આત્મબળ અને
જોઈએ તેટલી કર્તવ્યનિપૂણતા હોય !

ભારતના સિંહોને જગાડી, પોતાનું શૂરાતન હિન્દમૈયાના
ઉદ્ધારાર્થે વાપરી, માતૃભૂમિને માટે નિઃસ્વાર્થપણે શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાનના પવિત્ર જન્મસ્થાન-જેલને મહેલ સમાન ગણી, જે
વિરલ વિભૂતિ આજે યેરોડા જેલમાં ખિરાજી રહી છે; એ
હિન્દના માર્ગદર્શક, પવિત્ર પ્રેમમૂર્તિ વંદનીય મહાત્મા ગાંધી-
જીને સમસ્ત હિન્દ આજે ભગવાન ઇશુની ઉપમાં આપી રહ્યું
છે. ભગવાન ઇશુએ પોતાના ધર્મને માટે પ્રેમથી વધસ્થંભ
સ્વીકાર્યો, તેમ એ હિન્દમૈયાના અણખોલા સેવકે પોતાના
ધર્મને માટે સરકારના એ પીંજરાને કીર્તિશૂવન આલેખી
સ્વીકાર્યું.

પોતાના હક્કને માટે ભગવાન ઇશુના દોરેલા પવિત્ર
ધાર્મિક પંથથી ઝઝુમતા એ હિન્દના મહાત્મનને ઇશુનાજ
અનુયાયીઓએ આ સ્થિતિમાં મૂક્યા ! ઇશુના એ
પવિત્ર પંથને વિસારનાર એ કહેવાતા અનુયાયીઓએ આ
રીતે પોતાનું શૂરાતન દાખવ્યું !

ગયા ! ગયા ! એ હિન્દના વંદનીય બાપુ છ વર્ષને માટે
હિન્દમાતાની સેવા ત્યામી હિન્દીઓની નજર આગળથી ગયા !

એ સ્વાર્થી સલ્તનતે હિન્દીઓને શિથિલ કરવા આ કૂર
પગલું ભર્યું. એના એ પગલાંથી એકેએક સ્વાયા હિન્દીના
હૃદયમાં આગ સળગી-ઉઠી. કાળજી લેદાઈ ગયાં. હિન્દી સર-
કારની સ્વાર્થી આશા ભસ્મભૂત થઈ ગઈ અને સમસ્ત હિન્દ
તો હજીએ તેમના એ પનોતા પ્રેમમ્માર્ગને શિરસાવંધ ગણી
પોતાની માતૃભૂમિને માટે કુરબાનીઓ આપતું રહ્યું !

પ્રભો ! પ્રત્યેક હિન્દીઓને પોતાની માતૃભૂમિનું હૃઃખ
વિહારવા અભયશક્તિ આપો ! અને એ હિન્દના પૂજ્ય
મહાત્મા ગાંધીજીને દિધાયુષ ખક્ષો !

“વંદન હો મહાત્મા ગાંધીજી”

એ કોણ ?—(મહાત્મા ગાંધીજી)

એ કોણ છે જે જાગ્યો ?
જેણે સહુને જગાડ્યા ?

એ કોણ છે જે છટ્યો ?
જેણે સહુને છોડાવ્યા ?

જે તરી શકે તે તારે,
જે જીવી શકે તે જીવાડે;

એ કોણ છે જે એવો ?
જેણે સહુને જીવાડ્યા ?

જે હસી શકે તે હસાવે,
જે નમી શકે તે નમાવે;

એ કોણ છે જે એવો ?
જેણે સહુને નમાવ્યા ?

જે સાધી શકે તે સધાવે,
જે જીતી શકે તે જીતાડે;

એ કોણ છે જે એવો ?
જેણે સહુને જીતાડ્યા ?

એ કોણ છે જે એવો ?
જેણે સહુને જગાડ્યા ?

ગોકળદાસ રામચૂરા-

વીરનર-તીલક મહારાજ.

હિન્દુસ્તાન ગુલામીના કેરડાથી બંધાયલું હતું. તાકાત નથી એક પણ ભારત બચ્ચાની કે હિન્દના રાજકીય જીવનમાં મોકરશાહી સામે એક આંગળી પણ ઊંચી કરી શકે ? પોતાના પેટના પોષણાર્થે ગુલામી કરવા રહેલા એક સિપાઈથી પણ એ સમયે હિન્દના વતનીઓ કંપતા હતા. દરેક અંગ્રેજ કે અમલદારનું નામ સાંભળી ધ્રુજતા હતા. જ્યાં હિન્દની આ સ્થિતિ ત્યાં માતૃભૂમિનું રૂઢન કોણ સાંભળે ? કયાંથી સંભળાય ! એ નિર્દય પાશવ સત્તાના ઓજશમાં અંબાધને કહો કે પછી પ્રાશ્વાત્ય સુધારાની મોહ જાળમાં ફસાઈને કહો, પણ તે વખતે આપું હિન્દ પોતાની અધોગતિનો વિચાર ન કરતાં પરદેશીઓની સાહીચુસ-વાનર-નકલ કરતાં શિષ્યું હતું. સમસ્ત હિન્દ પ્રાશ્વાત્ય સંસ્કૃતિને આધિન થયું હતું.

આવા અનેક બનાવોથી હિન્દ દિવસે દિવસે પાયમાલ થતું જતું હતું. દરીઆ પારથી આવેલી એ સલ્તનત રંજડા-એલી આપણી માતૃભૂમિમાંનું સત્વ ચૂસી ચૂસી એને નિર્માલ્ય બનાવી રહી હતી. અખિલ ભારતવર્ષ ગુલામીથી જકડાઈ પ્રાશ્વાત્ય સુધારાની ઘેનમાં કુલકરણની નિદ્રા ગ્રહણ કરી રહ્યું હતું.

આ શું ? હિન્દને ગુલામ બનાવનાર એ કાયદાકૂપી ઉંદરોની દોડદોડથી કોઈ સિંહ જાગ્યો જણાય છે ! જેની રગેરગમાં એકજ અવાજ, એકજ ધ્વનિ અને એકજ જાપ કે “ સ્વરાજ્ય એ મારો જન્મ સિદ્ધ હક્ક છે. ” એ જાગેલા સિંહે સમસ્ત

ભારતને જગાડ્યું. હિન્દી સરકારની પાશવ સત્તાનું સર્વને ભાન કરાવ્યું. પ્રત્યેક હિન્દીઓ એ સિંહના કર્તાવ્યથી દિગ્ભ્રમ બન્યા. ધ્રુજવા લાગ્યા. રખેને સરકાર માખાપ એને ફાંસીને લાકડે લટકાવશે એવી સર્વને ધારતી થવા લાગી.

જે વખતે એક પણ હિન્દી ઉંચી ડોક પણ ન કરી શકતો, તે પોતાના મુખમાંથી આજે ધ્રુજતી જીભે “સ્વરાજ્ય” શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યો. સરકાર ગભરાઈ ! એ જાગેલા સિંહને પ્રરી નિદ્રાવશ કરવા ફાકટ પ્રાંકાં મારવા લાગી. પોતાનું કાયદાફાળી શસ્ત્ર એ સિંહની ગરદન ઉપર ચલાવ્યું. તેમને પકડવામાં આવ્યા. એ હિન્દમાં પ્રથમ જાગેલા લોકજાગૃતીના જનકનું રાતો રાત હરણ કરવામાં આવ્યું. હિન્દના એ પરદુઃખભંજન વિક્રમને માતૃભૂમિની સેવા કરવાના ગુહના માટે એ સરકારે પશુખળ અંજમાંવી પોતાનું શુરાતન દાખવ્યું. આખું હિન્દ ઉશ્કેરાયું. એ સિંહની ગર્જનાથી જેટલી જાગૃતિ ન આવી હતી તેટલી જાગૃતિ એ આંધળી નોકરશાહીએ આપોઆપ પેદા કરી. હિન્દ માતાના એ પનોતા પુત્રના બલિદાનથી હિન્દ જાગ્યું. સિંહની ખાછળ કેટલાઓ નરવીર ઉત્પન્ન થયા; અને એ વિરલ વિભૂતિના મહામંત્રનો ઘેરઘેર જાપ થવા લાગ્યો.

અરે ! પણ હાય પ્રારબ્ધ ! હિન્દ મૈયાની એ અવિચળ પ્રેમમૂર્તિ મરણ પથારીએ છે. પોતાનો મહામંત્ર હિન્દ કદી ન વિસારે અને માતૃભૂમિને જેમ બને તેમ જલદી ગુલામીની પાંસમાંથી મુક્ત કરે, એવાજ છેવટના પણ વિચાર છે. મરણ પંથકે એમણે સારા હિન્દુસ્તાનની સેવા કરી. છેવટે હિન્દનો એ લોક જાગૃતીનો આત્મા હિન્દીઓથી સદાને માટે દૂર થયો.....સ્વર્ગે સિધાવ્યો ! એમનું એ પંચભૂતથી

ખનેલું શરીર સુખડના સુગંધીમય લાકડે મુંબઈ ખંદરે લાખો હિન્દીઓની વચ્ચે લસ્મ થયું; પરંતુ એમનો આત્મા હજી પ્રત્યેક હિન્દીઓના હૃદયમાં અમર છે અને અમર રહેવાનો !

જ્યારે પાંડવ-કૌરવો પોતાનો કલહ માહોમાંહે ન પતાવી શક્યા, ત્યારે છેવટે યુદ્ધ કરી શસ્ત્રખળથી લઢીને હિસાબ પતાવવાનો નિશ્ચય થયો. ઉભય પક્ષનું અસંખ્ય સૈન્ય રણ-મેદાને આવ્યું. કુરૂક્ષેત્રની નિર્દય ભૂમિ કેટલાઓ માણસોનો ભોગ લેવા તત્પર હતી. એ નિર્દય ભૂમિમાં જઈ સર્વ યોદ્ધાઓ પણ દયાહીન થઈ પોતાના સગા-સંબંધીઓને ન જોતાં કતલ ચલાવવાની ધુનમાંજ મશગુલ બન્યા.

પ્રાચીન નિયમ મુજબ વિજયદેવીની વરમાળ ગ્રહણ કરવાના હેતુથી પાંડવોએ રણસ્થંભ રોપ્યો. એ સ્થંભને બત્રિશ લક્ષણા પુરૂષનું બલિદાન આપી તૃપ્ત કરવામાં આવે તો તે પક્ષનો અચૂક વિજય થાય. એ રણસ્થંભને લાયક તો ભીમનો પુત્ર બજ્રવાહનજ હતો. યુદ્ધમાં વિજય મેળવવા રણસ્થંભને બલિદાન આપવા મારા મસ્તકની જરૂર છે એમ જ્યારે તેણે જાણ્યું કે તરતજ પોતે હાજર થઈ પોતાના બલિદાનથી નિર્દય ભૂમિને તૃપ્ત કરી, રણસ્થંભની પ્રતિષ્ઠા વધારી. એ પવિત્ર બલિદાનથી યુધ્ધની વિજયમાળા પાંડવોના શરીરમાં પડી; અને એ યુધ્ધમાં પાંડવોનો વિજય થયો.

તે મુજબ ભારતની સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ માટે સને ૧૯૨૦ની ઓગષ્ટની પહેલી તારીખ ચિરસ્થાયી છે. અસહકારના ધાર્મિક યુધ્ધનો રણસ્થંભ હિન્દીઓના કલેબમાં સળગી ઉઠેલી એ તારીખ પહેલીએ મહાત્મા ગાંધીજીએ રોપ્યો; અને એજ સમયે એ પવિત્ર યુદ્ધની વિજયપ્રાપ્તિ માટે હિન્દીઓના પ્રાણ-

સમા બત્રિશ લક્ષણા સિંહ-તિલક મહારાજ-નું બલિદાન એ રણસ્થંભની પ્રતિષ્ઠાને માટે કુદરતેજ અર્પણ કર્યું. એ શુભ દિનના પૂણ્યયોગમાં જરૂર ઇશ્વરી સહાય છે એ આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. ભારતમાતાના એ બત્રિશ લક્ષણા વીરપુત્રના બલિદાનથી એ યુધ્ધનો વિજય નક્કી છેજ !

માતૃભૂમિની સેવાર્થે એ હિન્દના વિભૂએ આખું જીવન વલ્લેવી નાંખ્યું હતું. એક બાબુ અંત લગી પોતાનો મહામંત્ર જપતા જપતા એ લોકમાન્ય સ્વર્ગે સિધાવે; ત્યારે ખીલ બાબુ હિન્દના વંદનીય પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજી સ્વરાજનો ઝુંડો હાથમાં લઈ રણમેદાને આવી “અસહકાર” રૂપી ધાર્મિક યુધ્ધનું નોકરશાહીને નિમંત્રણ કરે !

લોક જાગૃતિના જનક એ તિલક મહારાજના અવશાનથી પ્રેમ નિરાશ થઈ ! આ હૃદયભેદક દ્રશ્ય પ્રત્યેક હિન્દીઓને કલેજે ચોંટી ગયું. લોકમાન્ય પોતાના સ્થુળ દેહનો ત્યાગ કરી ગયા પરંતુ તેમનો આત્મા હિન્દના એકેએક ઘેર કાયમ છે .....અમર છે !

ગયો ! ગયો ! એ હિન્દમાતાનો લાડીલો લાલ અને ભારતવાસીઓનો પ્રાણ, આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી સદાને માટે આલ્યો ગયો !!!

પ્રભો ! એમના એ અમર આત્માને શાન્તિ આપો ! અને એમના એ મહામંત્રની વિજય પ્રાપ્તિ માટે હિન્દીઓને અડગ બળ આપો ! એજ અંતિમ પ્રાર્થના !!!

સ્વર્ગસ્થ લોકમાન્ય.

(સરકરેશીની રાહ)

એ ભારતી રક્ષક તનું, માતૃભૂમિ ઉષ્મારણે,
સમર્પી તન, મન, ધન, બિરાજ્યા સ્વર્ગ કેરા આંગણે;
માત બંધનથી હૃદય જેનું, અહોનિશ દાઝતું,
એ પૂજ્ય આત્માને પૂનઃ હે ઇશ ! અમને આપ તું.-૧

વેશન ભુમિ ખાત્રથી કૃણદ્રુપ કર્તવ્યે કરી,
સ્વતંત્રતાના મંત્ર પચથી હિન્દને શાન્તિ કરી;
એ હિન્દ હુક્કના કાજ જેણે જત્ત બહાલું ના ગણ્યું,
એ પૂજ્ય આત્માને પૂનઃ હે ઇશ ! અમને આપ તું.-૨

સત્તા તણી જંજીર તો એ પૂષ્પ હૈયા હાર છે,
સ્વદેશની સ્વતંત્રતાએ જાન પણ કુરબાન છે;
સ્વપ્રકાશિત્ દિપ ભારતના તનુજ જગાવ તું,
એ પૂજ્ય આત્માને પૂનઃ હે ઇશ ! અમને આપ તું.-૩

વીર મહાત્મા ગાંધીને વિચાર સૌ સુપ્રત કીધા,
વિયોગનાં વાદળ છવાતાં માત રક્ષકમાં મૂક્યા;
ધન્ય ! ધીરવીર સ્વર્ગમાં શાન્તિ અનેરી પામ તું,
એ વાંચના અમ હિન્દીઓની જયકારથી ઝળકાવ તું.-૪

—નક્શિન—

અસાધારણ તમાગી-દરબારશ્રી.

હિન્દુત્વના જ્વલંત અવશેષો માંહોમાંહે લટી કુચુંપરૂપી આગમાં સર્વ હોમાયા. એ આંતરીક કુચુંપોએ-દેશદોહના અનાચારોએ, ઈશ્વરની અમીદ્રષ્ટી ફેરવાઈ, અને ધર્મકર્મથી એ ભરપૂર ભારતદેશ એ અનાચારોની ભયંકર આગમાં સપડાયો. હિન્દુ મુસલમાનની લઠાઈમાં વાનરરૂપી ચેષ્ટા વાપરી અંગ્રેજ સલ્તનત જીતી. આજે ભારતદેશ એ સલ્તનતના કબજામાં છે. સમસ્ત હિન્દ પરતંત્રતારૂપી ગુલામીની બેડીથી જકડાઈ, કચરાઈ રહ્યું છે. સારા હિન્દમાં આજે ગમગીની પ્રસરી રહી છે. નથી દેશમાં ઉત્સાહ, કે નથી દેશમાં શૌર્ય. કેવળ પ્રાશ્ન-ત્ય મોહબળમાં ફસાયલા એ હિન્દીઓ પોતાના પેટના પોષણ માટે-કઠકડી રોટલા માટે-નરી ગુલામી કરતા જણાતા હતા.

અહા ! પણ આ પવિત્ર દેવભૂમિના પૂર્વજોનું અને તેના તપસ્વીઓનું પૂણ્ય આડે આવ્યું. એ અને એવા કેટલાઓ દાવાનળથી સળગતા દેશની આગ યુજવનાર કોઈ વિરલ વિભુતિ ઉત્પન્ન થઈ.

એ વિભુતિનો દયાદ્રનાદ પ્રત્યેક હિન્દીના હૃદયમાં બિરાબ્યો, સર્વ હિન્દીઓનાં કપટથી ભરેલાં મ્લેચ્છ મન સ્વચ્છ-ચોકામાં આકરણી બેવાં થઈ ગયાં. ઠેરઠેર અહિંસા અને પ્રેમનો મંત્ર જપાવા લાગ્યો. એ વિભુતિના ઉપદેશથી સારો દેશ ઉદ્ભવ્યો.... નિર્મળ અન્ન!

હિન્દુસ્તાન જંગલી મટી સાડું થાય અને પોતાનો હક્કનો રોટલો માગતું થાય, એ પેલી સ્વાર્થી સત્તનત્થી કેમ જોવાય ! તેને તો એ દેશબંધુ-હિન્દુ મુસલમાન-ને લઢાવી બન્નેના ભાગનો રોટલો ખાઈ જવાની વાનરકળાજ પ્રસન્ન હોય !

પેલી વિરલ વિભુતિ-મહાત્મા ગાંધીજી-એ એક સંપ અને સ્વાર્થત્યાગનો પાઠ હિન્દુ સમક્ષ મૂક્યો. એમના એ ઉપદેશથી હિન્દુ ઐક્યતા અને નિઃસ્વાર્થનો લાભ સમજ્યું. હિન્દુ એ કસોટીમાંથી ઘણા ગુણ મેળવી પાસ થયું. કેટલાઓ દેશઘેલા નરવીરોએ પોતાની માતૃભૂમિની નવા કાળે આજીવિકાના સાધનો કે જેનાથી તે નરી ગુલામી કરતા હતા; તે છોડ્યાં. માતૃપ્રેમી વિદ્યાર્થીઓએ શાળાઓ ત્યાગી, નિઃસ્વાર્થી પદવી-ધરોએ પદવી ત્યાગી; અને સર્વત્ર ગુલામીનો બહિસ્કાર, બહિસ્કાર થઈ રહ્યો.

આવી રીતે જ્યારે એક વખત હિન્દુ કસોટીની પરીક્ષા-માંથી પસાર થતું હતું, ત્યારે તેમાં પૃષ્ઠિ લાવવા હિન્દુની આંખ વગરની-આંધળી-નોકરશાહીએ દમનનીતિ શરૂ કરી. કોઈપણ સરકારી માણસ પછી તે પાંચ રૂાં નો નોકર હોય કે પાંચ હજાર રૂાંનો અમલદાર હોય પણ તે, આ ધાર્મિક ચળવળમાં ભાગ લે, કે તેને બ્રહ્મ કરવાનાં કૃત્યો કરવા લાગી. અહા ! કેટલી નિઃસ્વ-દૈત્ય-વૃત્તિ !

હિન્દુસ્તાનને શોભાવનાર ગરવી ગુજરાતના કાઠીઆવાડમાં એક નાનકડું દેશી રાજ્ય હતું. જેના તાબામાં કેવળ એ ત્રણ ગામોજ હતાં. એ ગામડાના રાજા-દરબારશ્રી ગોપાળદાસ-પવિત્ર પ્રેમમૂર્તિરૂપ હતા. પોતાની રૈયત કયે માર્ગે સુખી થાય એજ જેને લગની હતી. પોતે સ્વતંત્ર રાજા હોવા છતાં,

પ્રજાની માગણી સિવાય, તેમણે ત્યાં પ્રજાના પ્રતિનિધિઓથી રાજકાર્ય ચલાવવાની-રૈયતને સ્વતંત્ર બનાવી સુખી કરવાની- પ્રથા ચાલુ કરી.

દરબારશ્રીના રાણી ભક્તિદેવીમાં ખરેખર ! શક્તિદેવીનું^૫ સ્વરૂપ હતું. એ દેવી પોતાની પ્રજા વર્ગની સાહેલીઓ સાથે ગરબા રમતાં જણાતાં હતાં. એવીજ રીતે ગોપાળદાસ એક રાજા હોવા છતાં પ્રજા વર્ગના માણસો સાથે રાશ ખેલી આનંદ માનવામાં ગૌરવ સમજતા હતા.અહા ! કેટલી નિર્મળ વૃત્તિ ! એ રાજ્ય દરેક ઠેકાણે રામ-રાજ્યની ઉપમાં અપાતું હતું.

પરંતુ રે ! પ્રારબ્ધ ! પેલી હિન્દુસ્તાનને ચૂસી લેવા આવેલી સદ્ગતનત્થી આ કલ્લોલ ન જરવાયો ! દરબારશ્રી મહાત્મા ગાંધીજીના પૂણ્ય પવિત્ર પ્રેમ માર્ગને પ્રસન્ન કરતા જણાયા. પસંદ કરેજ ! હિન્દ માતાનો કયો હૃદય શૂન્ય નરાધમ હોય કે જે આવા પ્રેમ-માર્ગને પસંદ ન કરે ? ! દરબારશ્રી મહાત્મા ગાંધીજીના પંથને મળતા થાય એ હિન્દી નોકરશાહીથી છતી આંખે કેમ જોવાઈ ! કયાં તો આંખ ખંધ કરી આંધળા થવું કે કયાં તો એ દરબારશ્રીને કર્તવ્ય વિમૂળ કરવા ! આ સિવાય ત્રિજો રસ્તો નો'તો. હિન્દના એ આધુનિક હરિશ્ચંદ્ર રાજા પોતાની સત્યતાને રહેજ પણ અલગ થવા દે એવી તેઓને આશા નો'તી, એટલે શું કરવું ? એ મુંઝવણમાં પડ્યા. આખરે તેઓએ પોતાનું જીવમી કાયદારૂપી શસ્ત્ર ચલાવ્યું !

દરબારશ્રીને હુકમ મળ્યો “ કયાં તો હાલની આ ચળવળથી દૂર રહેવું કે કયાં તો રાજ્ય છોડી ચાલ્યા જવું.” જાણે પોતાના આપદાદાની આ ભૂમિ ન હોય ! પણ ખેર ! દરબાર-

રશ્રી તો મહાત્મા ગાંધીજીના ધાર્મિક માર્ગેજ ચાલ્યા અને કાંઈ પણ વાંધો ન ઉઠાવતાં સહેજે રાજ્યગાદીનો ત્યાગ કર્યો !

ધન્ય છે ! એ હિન્દુમૈયાની કુખને કે એના એ પનોતા પુત્રે માતૃભૂમિને માટે—સ્વમાનને માટે—રાજપાટનો ત્યાગ કરી, અખંડ સુખ વૈભવને ઠોકરે મારી, પોતાની પત્નિ અને સુકુમાર પુત્રો સાથે ખાદી રૂપી ભગવાં કપડાં ધારણ કરી, હિન્દુમાતાના ઉષ્મારથે સાધુ વૃદ્ધિ ગૃહણ કરી !

ધન્ય હો ! ધન્ય હો ! ઓ પવિત્ર ભારત દેશ ! ઓ ગરવી ગુજરાત ! અને એ વિભુતિને ઉછેરનાર ઓ કાઠીઆવાડ ! તમોને ધન્ય હો ! આજે સમસ્ત દેશ એ વીરત્યાગી—દરબારશ્રીની પ્રસંધા કરે છે—પૂજે છે ! આવી અસાધારણ ત્યાગવૃત્તિ પેદા કરાવનાર એ મહાત્મા ગાંધીજીને અમારા વંદન હો ! પ્રણામ હો !

“ વંદે—માતરમ્ ”

માતૃભૂમિને!

(ઐ માતૃભૂમિ તેરે, ચરણોમેં શિર નમાઉં એ રાહ)

ઓ માત હિન્દ મારી ! ઓ સ્વર્ગથીએ ખ્યારી !
 શી સાધનાથી બેડી, કાપી શકું હું તારી ?—૧
 તુજ મુક્તિ માટ ધાવા, ચરણો ખડા છે માતા !
 તુજ હિત માટ દીધા, સાખુત હાથ મારા—૨
 વાણી દીધી જ ગાવા, તુજ પ્રેમ ગાન રૂડાં;
 તુજ દિવ્ય મૂર્તિ જોવા, નયનો તણા એ તારા—૩
 ગુંથ રહ્યા છે કણો, તુજ સ્તોત્રના પ્રવાહે;
 ધબકાર થાય હૈયે, તુજ પ્રેમને ઉમળકે—૪
 હિર હેમથી હુંટાઈ, મુજ માત હા ઉઘાડી !
 પ્રભુતા ભરેલ આદી, શણગારૂં દેહ વાડી—૫
 છે હક્કથી મળેલો, આ મિષ્ટ રોટલાનો;
 ટુકડો ધરાવું છેલ્લો, મિષ્ટાન્ન એજ મેવો—૬
 તુજ મુક્તિ માટ માડી ! કહંતો સમાધી સાધું;
 અંધારી ઓરડીની, એકાન્ત કેદ સેવું—૭
 મુજ રક્તથી કરું હું, અલિપેક માત તારો.
 મુજ શિર જો ચઢાવું, તો ધન્ય દેહ મારો !—૮
 મા પ્રેમ લલિત લાવે, જે જે તને ચઢાવું;
 તારૂંજ છેય સંધુ, શેવું કરું સંપાડું ?—૯

કથ્યાણુલ વિઠુંલભાઈ (જેલમાંથી).

આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં.

લેખક

વસનજી રણછોડજી નાયક.

૬૦ વાડીફળીયું, કોટશેરી,

સુરત.

ગુજરાતી સાહિત્ય મંદિર,

લીમડાચોક-સુરત.

